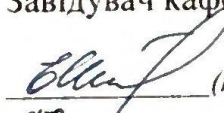

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова

Навчально-науковий інститут комп'ютерних педагогічний інститут
ім. В.О.Сухомлинського

Кафедра спеціальної та інклюзивної освіти

«Допущений до захисту»
Завідувач кафедри Шапочка К.А.

 (підпис)
«07» листопада 2025 р.

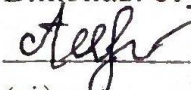
КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

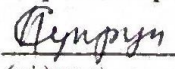
на тему:

«Особливості розвитку вербальної пам'яті дошкільників з тяжкими порушеннями мовлення»

Виконав: студент 6841м групи

 Пастушенко А.А.
(підпис)

Керівник роботи: д.п.н., професор

 Супрун М.О.
(підпис)

Миколаїв -- 2025 р.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова

Навчально-науковий педагогічний інститут ім. В.О. Сухомлинського

Кафедра спеціальної та інклюзивної освіти

Спеціальність А6 Спеціальна освіта

Освітня програма «Спеціальна освіта. Логопедія»

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Гарант освітньої програми

Супрун М.О.

Супрун
(підпис)

«1» грудня 2025 р.

ЗАВДАННЯ

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Студенті Пастушенко Анні Анатоліївни

Тема роботи: «Особливості розвитку вербальної пам'яті дошкільників з

тяжкими порушеннями мовлення»

1. Керівник роботи д.п.н., професор Супрун Микола Олексійович

2. Затверджені наказом ректора № 1383-Уч від «26» листопада 2025 р.

3. Термін подання роботи: до 01.12.2025

4. Вихідні дані по роботі: фахова література, спеціальна науково-

педагогічна література з тематики досліджуваного питання, матеріали
конференцій, репозитарій університету.

5. Перелік питань, що належать до розробки (найменування розділів):

Розділ 1. Теоретичні основи дослідження вербальної пам'яті у дошкільників.

Розділ 2. Методика та організація емпіричного дослідження.

Розділ 3. Аналіз та інтерпретація результатів дослідження.

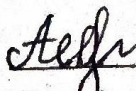
5. Перелік презентаційних матеріалів, виконаний в програмі Power

Point.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

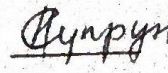
№	Назва етапів роботи	Терміни виконання етапів роботи	Примітка
1	Вивчення літературних джерел з предмета дослідження	Жовтень 2024	Виконано
2	Складання розгорнутого плану магістерської роботи та ознайомлення керівника з планом кваліфікаційної роботи	Листопад 2024	Виконано
3	Написання розділу 1	Грудень 2024	Виконано
4	Розробка критеріально-показникової бази дослідження	Січень 2025	Виконано
5	Розробка діагностичного інструментарію дослідження	Лютий 2025	Виконано
6	Проведення діагностичних зрізів та аналіз отриманих даних	Березень 2025	Виконано
7	Написання розділу 2	Квітень-травень 2025	Виконано
8	Проведення повторних зрізів за результатами проведеної роботи	Вересень 2025	Виконано
9	Написання розділу 3	Вересень-жовтень 2025	Виконано
10	Оформлення магістерської роботи	Жовтень 2025	Виконано
11	Передача магістерської роботи рецензенту для рецензування	Листопад 2025	Виконано
12	Передача магістерської роботи науковому керівникові для написання відгуку	Листопад 2025	Виконано
13	Попередній захист магістерської роботи	Листопад 2025	Виконано
14	Захист магістерської роботи	Грудень 2025	Виконано

Студент

(підпис)

Пастушенко А.А.

Керівник роботи

(підпис)

Супрун М.О.

АНОТАЦІЯ

Розвиток вербальної пам'яті у дітей дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення (магістерська робота, рукопис).

Спеціальність: 016 Спеціальна освіта.

Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова.
Миколаїв, 2025 рік.

У магістерській роботі досліджено психологічні особливості вербальної пам'яті дітей дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення (ТПМ), виявлено закономірності запам'ятовування і відтворення мовленнєвого матеріалу та обґрунтовано ефективність корекційно-розвивальних заходів для її покращення. Проаналізовано наукові підходи до вивчення пам'яті в дитячому віці, розглянуто механізми формування вербальної пам'яті та вплив порушень мовленнєвого розвитку на її функціонування.

У процесі дослідження було обстежено 54 дітей віком 5–6 років, з яких 27 становили експериментальну групу (з ТПМ), а 27 - контрольну (з нормальним мовленнєвим розвитком). Для вивчення особливостей пам'яті використано чотири психодіагностичні методики: «Запам'ятовування 10 слів», «Запам'ятовування фраз», «Серія слів з опорою на мнемотехніку», «Повторення числових рядів». Виявлено суттєве зниження обсягу та точності вербальної пам'яті у дітей з ТПМ, особливо в умовах відсутності додаткової опори.

На основі аналізу отриманих результатів розроблено та впроваджено авторську корекційно-розвивальну програму з 6 занять, спрямовану на покращення слухового та зорового запам'ятовування, розвиток словникового запасу та граматичних конструкцій. Застосування мнемотехнічних прийомів і візуальних опор забезпечило значне підвищення показників пам'яті у дітей експериментальної групи. Повторна діагностика підтвердила позитивну динаміку за всіма методиками: збільшення обсягу запам'ятовування, підвищення точності та стійкості відтворення.

У роботі доведено ефективність систематичної корекційно-розвивальної роботи для стимулювання вербальної пам'яті дітей з ТПМ, визначено практичну значущість програми для логопедів, психологів та педагогів. Результати дослідження можуть бути використані при створенні індивідуальних та групових програм розвитку мовлення і когнітивних функцій у дітей з особливими освітніми потребами.

Ключові слова: вербальна пам'ять, дошкільний вік, тяжкі порушення мовлення, мнемотехніка, корекційно-розвивальна програма, логопедична робота.

ABSTRACT

Development of Verbal Memory in Preschool Children with Severe Speech Disorders (Master's Thesis, Manuscript).

Specialty: 016 Special Education.

Admiral Makarov National University of Shipbuilding.

Mykolaiv, 2025.

The Master's thesis investigates the psychological features of verbal memory in preschool children with severe speech disorders (SSD), identifies the regularities of memorizing and reproducing verbal material, and substantiates the effectiveness of a correctional and developmental program aimed at improving memory functions. The theoretical part analyzes modern psychological approaches to the study of memory in childhood, examines the mechanisms of verbal memory development, and reveals the impact of speech disorders on memory processes.

The study involved 54 children aged 5–6 years, including 27 children in the experimental group (with SSD) and 27 in the control group (with normal speech development). Four psychodiagnostic methods were used to assess memory functions: “Memorization of 10 Words,” “Memorization of Phrases,” “Word Series with Mnemonic Support,” and “Number Repetition.” The findings revealed a significant decrease in verbal memory volume and accuracy in children with SSD, especially under conditions without additional mnemonic support.

Based on the results, an original correctional and developmental program of 6 sessions was developed and implemented. It focused on improving auditory and visual memorization, expanding vocabulary, and strengthening grammatical structures. The use of mnemonic techniques and visual aids significantly improved memory performance in the experimental group. A post-intervention assessment confirmed positive dynamics across all methods, including increased memory capacity and improved accuracy and stability of reproduction.

The study proves the effectiveness of systematic correctional and developmental work to enhance verbal memory in children with SSD. The proposed program has practical value for speech therapists, psychologists, and educators

working with children with special educational needs. The results can be applied to design individualized and group programs for speech and cognitive development.

Keywords: verbal memory, preschool age, severe speech disorders, mnemonics, correctional and developmental program, speech therapy.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ВСТУП

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВЕРБАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ У ДОШКІЛЬНИКІВ

1.1. Психологічні підходи до вивчення пам'яті в дитячому віці

1.2. Особливості формування вербальної пам'яті у дітей дошкільного віку

1.3. Порухення мовленнєвого розвитку та їхній вплив на вербальну пам'ять

Висновки до розділу 1

РОЗДІЛ 2. МЕТОДИКА ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

2.1. Організація дослідження та характеристика вибірки

2.2. Методичні засади дослідження вербальної пам'яті дошкільників

2.3. Етапи проведення дослідження

Висновки до розділу 2

РОЗДІЛ 3. АНАЛІЗ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

3.1. Особливості вербальної пам'яті дошкільників з ТПМ (результати констатувального етапу)

3.2. Динаміка розвитку вербальної пам'яті після впровадження корекційно-розвивальної програми

Висновки до розділу 3

ВИСНОВКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

ДОДАТКИ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

Скорочення	Розшифровка
ВП	вербальна пам'ять
ФП	фонологічна петля
ЦВМ	центральний виконавчий модуль
ЕП	епізодичний буфер
РП	репетиційна стратегія
ОС	організаційна стратегія
МП	метапам'ять
РМ	робоча пам'ять
НВП	невербальна пам'ять
СВП	сенсорна (перцептивна) пам'ять
КП	короткочасна пам'ять
ДП	довготривала пам'ять
ЛСВ	лексико-семантичний варіант
КС	картина світу
МКС	мовна картина світу
SES	соціально-економічний статус
NWR nonword repetition	(повторення беззмістовних слів)
Span tasks	завдання на обсяг пам'яті (memory span tasks)
ODD	артикуляційні порушення (англ. Oral-motor Deficit, узгоджується з контекстом дослідження)

ВСТУП

Актуальність теми. Розвиток вербальної пам'яті у дошкільників є ключовим фактором формування когнітивних і мовленнєвих навичок, що впливає на успішність навчання та соціальну адаптацію дитини. Незважаючи на значну кількість досліджень у сфері когнітивної психології та нейропсихології, проблема впливу тяжких порушень мовлення на вербальну пам'ять залишається недостатньо вивченою. Більшість існуючих робіт зосереджені або на загальних закономірностях розвитку пам'яті у дітей, або на мовленнєвому розвитку окремо, що не дозволяє комплексно оцінити взаємозв'язок мовних труднощів і пам'яті. Водночас у практичній роботі логопедів і психологів необхідні достовірні дані про специфіку вербальної пам'яті у дітей із тяжкими мовленнєвими порушеннями, аби коректно планувати навчальні та корекційні інтервенції. Актуальність дослідження обумовлена потребою заповнення наукового пробілу у комплексному вивченні вербальної пам'яті у дошкільників із мовними порушеннями та розробкою науково обґрунтованих методичних підходів для практичної діяльності фахівців.

Метою роботи є визначення особливостей формування та функціонування вербальної пам'яті у дітей дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення та окреслення факторів, що впливають на її розвиток.

Для досягнення поставленої мети передбачено розв'язання таких завдань:

1. Проаналізувати теоретичні підходи до вивчення пам'яті у дошкільників, зокрема роль мовлення у вербальній пам'яті.
2. Визначити особливості формування вербальної пам'яті у дітей із нормальним мовленнєвим розвитком та механізми запам'ятовування.
3. Дослідити класифікацію та специфіку тяжких порушень мовлення у дошкільників і їхній вплив на процеси кодування, збереження та відтворення інформації.

4. Оцінити розвиток стратегій запам'ятовування та метапам'яті у дітей із мовними порушеннями.
5. Виявити вплив когнітивних, мовленнєвих і соціально-культурних факторів на розвиток вербальної пам'яті у дітей з тяжкими порушеннями мовлення.
6. Розробити рекомендації щодо адаптації методик оцінки та корекційних інтервенцій для практичного застосування у роботі з дошкільниками.

Об'єктом дослідження є процес формування та функціонування вербальної пам'яті у дошкільників, що включає механізми кодування, збереження та відтворення інформації, а також розвиток стратегій запам'ятовування.

Предметом дослідження є особливості вербальної пам'яті у дошкільників із тяжкими порушеннями мовлення.

У роботі використано комплексні методи, що забезпечують багатовимірну оцінку вербальної пам'яті та пов'язаних когнітивних процесів: Теоретичний аналіз та узагальнення наукових джерел – дозволив систематизувати сучасні підходи до вивчення пам'яті та мовлення у дітей, визначити ключові фактори розвитку вербальної пам'яті та обґрунтувати вибір емпіричних методик. Експериментальні методи – застосовувалися для оцінки рівня вербальної пам'яті у дошкільників, зокрема: завдання на повторення слів та nonword repetition для оцінки фонологічної пам'яті; завдання на переказ історій та відтворення сюжетів для оцінки структурованості та обсягу пам'яті; використання адаптованих інструкцій і мультисенсорної підтримки для дітей із мовними порушеннями. Психолого-педагогічні методи – спостереження, бесіди, аналіз взаємодії дитини з дорослим, що дозволили оцінити стратегії запам'ятовування та роль соціальної взаємодії. Статистичні методи обробки даних – кореляційний та порівняльний аналіз, описова статистика, що дозволяє кількісно оцінити взаємозв'язок між мовними навичками та рівнем вербальної пам'яті.

Наукова новизна. Вперше проведено комплексне дослідження вербальної пам'яті у дошкільників із тяжкими порушеннями мовлення, що

враховує взаємодію когнітивних, мовленнєвих та соціально-культурних факторів. Удосконалено методику оцінки вербальної пам'яті для дітей із мовними порушеннями шляхом використання комбінованих завдань (продуктивних та рецептивних) та адаптованих інструкцій, що дозволяє диференціювати мовний дефіцит від дефіциту пам'яті.

Теоретичне значення дослідження полягає у розширенні наукового розуміння процесів формування вербальної пам'яті у дошкільників із тяжкими порушеннями мовлення. Вперше проведено комплексний аналіз взаємозв'язку між розвитком мовлення, когнітивними механізмами (робоча пам'ять, фонологічна петля) та стратегіями запам'ятовування у дітей із мовними дефіцитами. Результати роботи удосконалюють існуючі уявлення про вплив соціально-культурних факторів, стилю взаємодії дорослого та частоти мовленнєвих стимулів на формування наративних та репетиційних навичок пам'яті. Робота робить внесок у розвиток психології пам'яті, нейропсихології дитячого віку та спеціальної педагогіки.

Практичне значення дослідження полягає у тому, що його результати можуть бути використані:

1. У психологічній та педагогічній практиці для розробки ефективних методик оцінки вербальної пам'яті у дошкільників із тяжкими мовними порушеннями.
2. У корекційно-розвивальній роботі з дітьми для адаптації навчальних та терапевтичних програм, включаючи використання мультисенсорних підказок та завдань на переказ історій.
3. Для підготовки фахівців у сфері спеціальної та дошкільної освіти, що дозволяє враховувати індивідуальні особливості пам'яті та мовлення при плануванні навчальних та корекційних занять.

Основні результати дослідження були оприлюднені на наукових конференціях: _____

За результатами дослідження підготовлено та опубліковано __ наукові статті у фахових виданнях: _____

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи – ___ сторінок, основний текст – ___ сторінок. Список використаних джерел містить ___ найменування. У тексті представлені ___ таблиць та ___ діаграм, що ілюструють результати дослідження та методологічні підходи.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВЕРБАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ У ДОШКІЛЬНИКІВ

1.1. Психологічні підходи до вивчення пам'яті в дитячому віці

Пам'ять у широкому сенсі розглядається як сукупність психічних процесів і механізмів, що забезпечують кодування, збереження і відтворення інформації про попередні сприйняття, переживання й дії. Вербальна пам'ять - специфічний компонент цієї системи - відповідає за обробку, збереження та відтворення інформації, представленої у мовній формі: фонологічних образів, лексичних одиниць, синтаксичних структур, мовних фраз і наративів. У дошкільному віці мова виступає одночасно як носій інформації для кодування й як інструмент регуляції внутрішніх репрезентацій (наприклад, через внутрішнє мовлення), що має суттєві наслідки для розуміння механізмів вербальної пам'яті та вибору діагностичних методик [14].

Уніфіковане визначення пам'яті фокусує увагу на трьох функціональних етапах: кодуванні (процес перетворення сенсорного потоку в стійку ментальну репрезентацію), збереженні (процеси консолідації та підтримки інформації у часі) і відтворенні (активізація збережених репрезентацій з метою їхнього використання у нових завданнях чи поведінкових реакціях). Ця функціональна триада є організуючою віхою для класифікації пам'яті та для розробки методів її дослідження, оскільки кожен етап передбачає специфічні когнітивні й нейрофізіологічні механізми, які можуть розвиватися неоднаково в різні вікові періоди і за наявності мовних порушень.

Класична класифікація виокремлює кілька рівнів пам'яті, що відрізняються за тривалістю утримання інформації, характером представлення та функціональною роллю. Сенсорна (перцептивна) пам'ять забезпечує короткочасне, майже миттєве збереження відчуттів після закінчення стимулу й забезпечує попередню селекцію матеріалу для подальшого кодування. Короткочасна пам'ять (часто ототожнювана з оперативною або робочою

пам'яттю) дозволяє утримувати обмежену кількість інформації протягом короткого періоду часу й одночасно опрацьовувати її у вирішенні актуальних завдань. Довготривала пам'ять охоплює більш стійкі форми збереження, які можуть зберігатися години, дні, роки; її зазвичай ділять на декларативну (вербально доступну - семантичну й епізодичну) та недеklarативну (процедурну й інші імпліцитні форми) компоненти. Семантична пам'ять містить знання про світ, значення слів і загальні фактологічні відомості; епізодична - контекстно-залежні спогади про особистий досвід, упорядковані за простором і часом; процедурна пам'ять забезпечує навички й дії, що виконуються автоматично.

Вербальна (лінгвістична) пам'ять розглядається як підкомпонент цих рівнів, який спеціалізований на збереженні та маніпулюванні мовними одиницями на різних рівнях аналізу. До неї належать фонологічні репрезентації (зокрема короткочасні фонологічні сліди, що важливі для послідовного повторення слів і nonword-repetition завдань), лексичні одиниці та їхні значення, морфо-синтаксичні структури, а також більш складні мовні утворення - фрази й наративи. Вербальна пам'ять реалізує як продуктивні акти (усне відтворення, переказ), так і рецептивні - розпізнавання і впізнавання мовних стимулів; крім того, вона тісно пов'язана з мовленнєвими вміннями, із розвитком фонологічної системи й лексичного запасу дитини, які виступають чинниками, що впливають на ефективність кодування й відтворення інформації [31].

Відмінність між вербальною та невербальною пам'яттю має принципове значення для проектування досліджень і інтерпретації їхніх результатів. Невербальна пам'ять оперує образами, просторово-кінестетичними та візуальними репрезентаціями і більшою мірою залежить від візуально-просторових систем; прикладами завдань на невербальну пам'ять можуть бути відтворення послідовності візуальних фігур, відтворення дій на основі демонстрації або впізнавання знайомих об'єктів за зображеннями. Вербальна пам'ять, навпаки, ґрунтується на фонологічних і лексичних репрезентаціях і

вимагає мовленнєвих і кодувальних ресурсів. Методологічно це веде до двох важливих висновків. По-перше, використання виключно вербальних завдань може систематично занижувати оцінки пам'яті в дітей із мовленнєвими порушеннями, бо низька продуктивна мова або артикуляторні труднощі утруднюють зовнішнє відтворення при збереженій здатності до внутрішнього кодування та впізнавання. По-друге, щоб диференціювати справжні порушення пам'яті від мовних обмежень, у діагностичному наборі слід поєднувати продуктивні та рецептивні (впізнавання, вибірка) завдання, а також невербальні аналоги, які контролюють візуально-просторову й процедурну складові пам'яті. Практично це означає включення в протокол дослідження таких завдань, як відтворення коротких списків слів і картинок, завдання на впізнавання стимулів серед фальшивок, nonword-repetition для оцінки фонологічної пам'яті, а також візуально-просторові спани як контрольна лінія.

Вивчення пам'яті як психологічного феномена має тривалу історію, що пройшла декілька концептуальних етапів і відображає загальний розвиток науки про людину. У класичній та асоціаціоністській традиції пам'ять розглядалася переважно як механічне збереження й відтворення слідів, що утворюються завдяки повторенню. Представники цього напрямку вважали, що процеси запам'ятовування можна пояснити через асоціації між уявленнями, а ключовим механізмом є зв'язування елементів у послідовності.

Біхевіористична парадигма, що домінувала у першій половині XX ст., внесла суттєві зміни у методологію дослідження пам'яті. Тут акцент було перенесено з внутрішніх процесів на зовнішню спостережувану поведінку. Пам'ять вивчалася через формування асоціативних зв'язків між стимулами й реакціями, а провідним завданням стало дослідження умов закріплення та відтворення поведінкових навичок.

На противагу цьому, гештальт-психологія висунула положення про цілісність і структурність психічних процесів. Пам'ять у даній традиції розглядалася не як проста сума асоціацій, а як процес організації матеріалу

відповідно до внутрішніх закономірностей перцептивного поля. Було показано, що структурованість, смислова організація та наявність опорних зв'язків підвищують ефективність запам'ятовування.

Когнітивна революція середини ХХ ст. започаткувала новий етап - інформатико-процесні моделі пам'яті. Вони трактували пам'ять як систему кодування, збереження й відтворення інформації за аналогією з роботою комп'ютера. З'явилися концепції сенсорної, короткочасної та довготривалої пам'яті, моделі рівнів обробки, поняття робочої пам'яті [27].

Важливий внесок належить соціокультурному підходу, започаткованому Л. С. Виготським. Він підкреслював, що розвиток пам'яті у дитини відбувається у процесі спільної діяльності та опосередковується мовою як основним засобом культурного опанування досвіду. Внутрішнє мовлення, мнемотехнічні засоби й колаборативна пам'ять визначають якісні зміни у функціонуванні вербальної пам'яті.

У другій половині ХХ ст. активно розвивався нейропсихологічний підхід, який зосередився на вивченні мозкових механізмів пам'яті та функціональної диференціації її підсистем. Було виявлено роль гіпокампа, кори головного мозку, лобових структур у формуванні різних типів пам'яті, що створило підґрунтя для інтеграції психологічних та нейробіологічних досліджень.

Сучасні підходи представлені, зокрема, моделлю робочої пам'яті Алана Беддлі та Грема Хітча, яка отримала широке емпіричне підтвердження й застосування у вивченні дитячого розвитку. Паралельно розвиваються конекціоністські та нейронні мережеві моделі, які пояснюють функціонування пам'яті через принципи розподіленої активації та навчання на основі взаємодії вузлів. Також формується динамічна системна перспектива, що розглядає пам'ять як нелінійний процес, чутливий до контексту та розвитку.

Модель робочої пам'яті, запропонована А. Беддлі та Г. Хітчем (Baddeley & Hitch, 1974), стала ключовою для сучасного розуміння тимчасового збереження й обробки інформації. Вона описує робочу пам'ять як

багатокомпонентну систему, що включає центральний виконавчий модуль, фонологічну петлю, візуально-просторовий нарисовий блок і пізніше доповнений епізодичний буфер. Центральний виконавець відповідає за розподіл уваги, контроль і координацію між підсистемами, забезпечуючи свідоме управління інформаційними потоками. Фонологічна петля спеціалізується на тимчасовому утриманні й репетиції мовного матеріалу; візуально-просторовий блок обробляє образи та просторові уявлення; епізодичний буфер інтегрує різні види інформації у єдині когерентні епізоди.

Особливе значення для вивчення вербальної пам'яті дошкільників має фонологічна петля. Вона складається з двох компонентів: пасивного фонологічного складу, де короткочасно утримуються звукові сліди, та активного механізму артикуляційної репетиції, який забезпечує їхнє оновлення й запобігає забуванню. Дослідження показали, що ефективність фонологічної петлі проявляється в таких феноменах, як ефект довжини слова (короткі слова запам'ятовуються краще за довгі) та *nonword repetition* (відтворення штучних слів), що широко використовується для діагностики мовленнєвих і пам'яттєвих труднощів у дітей.

Розвиток компонентів робочої пам'яті має виражену динаміку. У ранньому дошкільному віці фонологічна петля вже функціонує, але її обсяг і точність значно обмежені. У міру дорослішання поступово зростає роль центрального виконавця, що дає змогу дитині ефективніше застосовувати стратегії контролю та організації матеріалу. Це означає, що молодші дошкільники переважно покладаються на автоматичні механізми фонологічного повторення, тоді як старші - вже здатні до більш цілеспрямованих способів утримання інформації.

Для дослідження вербальної пам'яті дошкільників з тяжкими порушеннями мовлення ця модель має кілька практичних наслідків. По-перше, завдання мають бути орієнтовані на оцінку фонологічної петлі (наприклад, повторення складів, слів і псевдослів), оскільки саме вона є найбільш чутливою до мовленнєвих труднощів. По-друге, варто враховувати

обмеженість виконавчих функцій у цьому віці: складні багатокомпонентні завдання можуть бути занадто навантажувальними й не відображати реального потенціалу дитини. По-третє, результати мають інтерпретуватися з урахуванням розвитку мовних процесів: дефіцит у повторенні слів може бути пов'язаний як із власне пам'яттєвими обмеженнями, так і з фонологічними порушеннями[17].

Ж. Піаже розглядав пам'ять у контексті загального когнітивного розвитку дитини, підкреслюючи, що вона не є ізольованою функцією, а формується в тісному зв'язку з розвитком мислення та інтелектуальних структур. Відповідно до його теорії стадій, у дошкільному віці дитина перебуває на передопераційній стадії, де провідною характеристикою є розвиток символічної функції. Пам'ять у цей період розглядається як продукт активної діяльності, а не як пасивне відображення досвіду. Тобто дитина не лише зберігає інформацію, а й активно перебудовує її у відповідності до вже наявних когнітивних схем. Таким чином, вербальна пам'ять дошкільника формується у взаємодії з розвитком мовлення, уяви та мисленнєвих операцій.

Когнітивно-структурні підходи, що розвивалися після Піаже, деталізували процеси, завдяки яким удосконалюється пам'ять у дитячому віці. Особливу увагу було приділено формуванню стратегій запам'ятовування, які суттєво змінюють ефективність мнемічної діяльності. Серед таких стратегій виокремлюють: репетицію (свідоме повторення матеріалу для його утримання), організацію (групування чи структурування елементів у смислові блоки), кодування (використання асоціацій, уявлень, символів). Окремим важливим напрямом є розвиток метапам'яті - знань про власні пам'яттєві можливості та способи управління ними.

Вікові особливості появи цих стратегій у дошкільників є принциповими. У молодшому дошкільному віці (3–4 роки) діти переважно використовують спонтанні й малоефективні способи запам'ятовування, зокрема просте повторення без усвідомленої мети. У середньому дошкільному віці (4–5 років) з'являються перші елементи репетиції та організації, хоча вони ще носять

ситуативний і непослідовний характер. Лише у старшому дошкільному віці (5–6 років) починають формуватися ознаки цілеспрямованого використання стратегій, однак вони залишаються на початковому рівні й потребують дорослого спрямування.

Практичний висновок для дослідження дітей з тяжкими порушеннями мовлення полягає в тому, що більшість стратегій запам'ятовування у дошкільному віці перебувають на стадії формування або лише позначені у вигляді елементарних проявів. Це означає, що під час діагностики та інтерпретації результатів слід враховувати не лише обсяг і точність пам'яті, а й рівень оволодіння стратегіями, які можуть бути недорозвиненими або обмеженими через мовленнєві труднощі.

Соціокультурна теорія Л. С. Виготського відкрила новий ракурс у розумінні розвитку пам'яті, висунувши положення про те, що всі вищі психічні функції мають соціальне походження. Пам'ять дитини, зокрема вербальна, розвивається у спільній діяльності з дорослими та однолітками, де мова виступає головним інструментом організації й регуляції когнітивних процесів. Через зовнішнє мовлення поступово формується внутрішнє мовлення, яке стає засобом саморегуляції та контролю над пам'яттю.

Дослідження показують, що стиль спілкування дорослого з дитиною має вирішальне значення для формування наративної пам'яті. Так званий «*reminiscence style*» (стиль спільного пригадування), коли батьки чи вихователі активно залучають дитину до обговорення минулих подій, уточнюють деталі, ставлять відкриті запитання, сприяє кращому розвитку епізодичної та вербальної пам'яті. Навпаки, директивний чи поверхневий стиль взаємодії обмежує можливості дитини щодо реконструкції досвіду у словесній формі.

Практичні наслідки соціокультурного підходу полягають у тому, що розвиток вербальної пам'яті дошкільників, особливо з тяжкими мовленнєвими порушеннями, може цілеспрямовано стимулюватися через освітні інтервенції, побудовані на спільному оповіданні, діалогічних практиках і керованому

відтворенні подій. Використання батьківського та педагогічного спрямування допомагає дітям оволодівати більш складними формами організації пам'яті, що підвищує їхні шанси на успішну компенсацію мовленнєвих обмежень.

У межах нейропсихологічного підходу розвиток пам'яті розглядається як результат взаємодії дозрівання мозкових структур та формування функціональних систем. Центральне місце у формуванні довготривалої пам'яті посідає гіпокамп, який забезпечує кодування й консолідацію інформації, тоді як скроневі відділи кори відповідають за зберігання сенсорних уявлень і наративної пам'яті. Префронтальна кора відіграє провідну роль у процесах контролю, організації та вибіркового відтворення матеріалу, формуючи основу для розвитку стратегій запам'ятовування[27].

Дошкільний вік характеризується високим рівнем нейропластичності, що дозволяє дитині швидко засвоювати нові навички. Водночас відносна незрілість префронтальних відділів пояснює обмеженість у застосуванні свідомих стратегій контролю пам'яті (репетиції, організації, цілеспрямованого відбору інформації). Це зумовлює специфіку досліджень у цій віковій групі та вимагає врахування природних особливостей розвитку.

Окреме значення мають дані щодо дітей із мовленнєвими порушеннями, у яких труднощі запам'ятовування часто корелюють із нейрологічними чи сенсорними дисфункціями. Це вказує на єдину етіологічну основу для низки когнітивних проблем, де мовлення і пам'ять виступають взаємопов'язаними механізмами розвитку.

Сучасні конекціоністські моделі розглядають пам'ять як систему розподілених патернів активації нейронних мереж, у якій збереження інформації залежить від сили зв'язків і частоти активацій. У такій перспективі ключове значення має роль повторюваних асоціацій: чим частіше дитина стикається з певним стимулом чи дією, тим стійкішими стають сліди пам'яті.

Динамічні підходи трактують пам'ять не як статичне сховище, а як процес, що постійно змінюється під впливом контексту, завдань і взаємодії з іншими когнітивними функціями. У дошкільному віці це проявляється у

сильній залежності продуктивності пам'яті від ситуації, емоційного тла, підтримки дорослого та характеру діяльності.

Практичний висновок цих концепцій полягає у необхідності оцінювати пам'ять у контексті реальної діяльності дитини. Повторення, залучення сенсорних і моторних компонентів та інтеграція навичок у значущий для дошкільника контекст істотно підвищують ефективність запам'ятовування й відтворення.

У дошкільному віці відбувається поступове, багатовимірне вдосконалення вербальної пам'яті, яке відображає як біологічне дозрівання відповідних нейрокогнітивних механізмів, так і накопичення мовного досвіду й формування ефективніших стратегій опрацювання інформації. Ця вікова трансформація охоплює всі основні функціональні етапи пам'яті - кодування, збереження (консолідацію) і відтворення - і супроводжується змінами в організації наративної структури матеріалу й початками метакогнітивного контролю за процесом запам'ятовування. Нижче подано детальний опис кожного з компонентів розвитку вербальної пам'яті та їхніх вікових особливостей у дошкільному періоді.

Кодування у дошкільнят еволюціонує від переважно перцептивно-контекстного до дедалі більш вербально опосередкованого. На ранніх етапах кодування спирається головним чином на безпосередні сенсорні і ситуативні ознаки ситуації; дитина зберігає фрагментарні сліди, пов'язані з місцем, предметами чи емоційним відтінком події. Із розширенням лексикону, удосконаленням фонологічних і синтаксичних навичок з'являються вербальні маркери, які дозволяють кодувати події абстраговано від конкретного контексту - через словесні теги, узагальнення й категоризацію. Такий перехід суттєво підвищує здатність до семантичного кодування: нова інформація легше інтегрується в уже наявні знання, що полегшує її подальше відтворення. У практичному вимірі це означає, що завдання для дітей старшого дошкільного віку можуть вимагати відтворення смислових зв'язків

(наприклад, переказ короткої історії), тоді як для молодших доцільніші опори у вигляді візуальних стимулів і опосередкованих вербальних підказок.

Процеси збереження та консолідації інформації також показують помітну вікову прогресію. Тривалість утримання вербального матеріалу поступово зростає, а чутливість до інтерференції й відволікань зменшується. Це пов'язано як з підвищенням ємності фонологічної та робочої пам'яті, так і з розвитком уваги та виконавчих функцій, які дозволяють ефективніше підтримувати релевантні репрезентації. На рівні поведінкових показників це проявляється у зменшенні кількості пропусків при повторенні списків слів, кращій якісній реконструкції деталей епізодів та стабільнішому впізнаванні стимулів після затримки. Водночас механізми консолідації залишаються чутливими до умов (наприклад, втоми, емоційного стану), що підкреслює потребу враховувати контекст при інтерпретації результатів[11].

Відтворення вербальної інформації у дошкільному віці набуває більш структурованого характеру: від початково фрагментарних, нерідко некохерентних відповідей - до формування послідовних, логічно впорядкованих наративів. Зростання навичок синтаксичного побудування і розширення словникового запасу дає можливість дітям створювати більш розгорнуті оповіді, використовувати часові й причинно-наслідкові маркери, а також відновлювати послідовність подій. Крім кількісних змін (збільшення числа відтворюваних одиниць), важливими є якісні зміни: покращення організації матеріалу, точності відтворення та збереження центральних елементів сюжету.

Розвиток стратегій пам'яті у дошкільному періоді відбувається поступово й нерівномірно. Репетиція - як стратегія підтримки інформації в активному стані - з'являється у вербальній формі здебільшого наприкінці дошкільного періоду і далі укріплюється в молодшому шкільному віці; до цього часу спостерігаються переважно автоматичні чи спонтанні форми повторення. Організаційні стратегії (групування, категоризація) і кодування за смисловими зв'язками більш стабільно проявляються зі вступом до школи,

хоча їхні елементи вже можуть бути присутні у 5–6-річних у вигляді примітивних операцій. Формування метапам'яті - усвідомлення власних мнемічних можливостей і вибір оптимальних підходів - також відбувається поступово й значною мірою залежить від педагогічного й сімейного спрямування.

За віковими орієнтирами, які слід розуміти як загальні тенденції й які потребують емпіричної верифікації у кожній конкретній вибірці, можна виділити такі закономірності. Діти 3–4 років демонструють обмежену довжину вербальної пам'яті, частіше відтворюють окремі фрагменти й потребують зовнішньої підтримки для розповіді про подію; їхнє кодування сильно залежить від наочних ознак і від місця проведення задачі. У віці 4–5 років відбувається помітне поліпшення в здатності зберігати й відтворювати епізодичні матеріали - вони краще пригадують короткі історії, в них з'являються перші елементи свідомої вербалізації для підтримки пам'яті; однак використання стратегій ще нестабільне й часто ініціюється дорослим. У 5–6 років спостерігається подальше збільшення обсягу робочої пам'яті, покращується структурованість наративів і здатність до відтворення послідовностей, що створює більш сприятливу основу для шкільного навчання.

Необхідно підкреслити, що ці вікові орієнтири супроводжуються великою індивідуальною мінливістю під впливом мовного середовища, якості педагогічної та сімейної комунікації, наявності сенсорних чи неврологічних особливостей. З цієї причини емпіричні дослідження мають поєднувати стандартизовані тестові процедури з екологічно валідними завданнями (наприклад, переказ мультфільму або участь у спільному пригадуванні), розбивати вибірку на вікові підгрупи та контролювати мовний рівень для уникнення артефактного заниження показників у дітей з порушеннями мовлення. Такий підхід забезпечить точнішу інтерпретацію результатів і дозволить виокремити справжні когнітивні обмеження вербальної пам'яті від

вторинних ефектів, пов'язаних із продуктивною мовою або умовами тестування.

Дослідження вербальної пам'яті у дошкільників пов'язане з низкою методологічних складнощів, які необхідно враховувати для забезпечення валідності та надійності отриманих результатів. По-перше, значною мірою результати тестів залежать від мотивації та рівня уваги дитини. У дошкільному віці діти мають обмежену здатність до тривалої концентрації, що може призводити до випадкових помилок або неповного виконання завдань. Тому дослідник повинен використовувати короткі, динамічні завдання, включати елементи гри або заохочення, а також робити регулярні перерви, щоб підтримувати інтерес дитини.

По-друге, важливим аспектом є вербальні вимоги завдань і формулювання інструкцій. Для дітей із нормальним та порушеним мовленням необхідно адаптувати інструкції таким чином, щоб вони були зрозумілими, лаконічними та не перевантажували фонологічні та когнітивні ресурси дитини. Адаптація може включати демонстраційні приклади, невербальні підказки або повторні пояснення у спокійному темпі. Крім того, у дослідженнях слід контролювати етичні аспекти: дотримання принципу інформованої згоди батьків або опікунів, забезпечення комфорту дитини та уникнення стресових ситуацій під час виконання завдань.

Ще одним важливим чинником є репрезентативність вибірки та культурні відмінності. Рівень мовленнєвого розвитку, частота та структура словникового запасу, стиль взаємодії з дорослими можуть значно варіюватися залежно від соціально-економічного статусу сім'ї, культурних практик та мовного середовища. Тому необхідно враховувати ці змінні при підборі вибірки і плануванні інтерпретації результатів. Додатково слід контролювати слухову функцію та рівень розуміння мови, щоб уникнути артефактів, пов'язаних із сенсорними обмеженнями або непорозумінням інструкцій.

З психометричної точки зору, дослідження повинно забезпечувати високу валідність і надійність вимірювань. Важливо, щоб обрані методики

справді оцінювали пам'ять, а не лише рівень мовленнєвих навичок або артикуляційні можливості. Показники чутливості до змін є критичними у формувальних експериментах, де дослідник оцінює вплив певних навчальних або корекційних інтервенцій на розвиток пам'яті. Надійність тестів можна забезпечити шляхом стандартизації процедур, повторного тестування та використання різних варіантів завдань для запобігання ефекту навчання чи втоми[17].

Аналіз теоретичних підходів до дослідження пам'яті у дошкільному віці дозволяє визначити низку практичних наслідків для організації власного емпіричного дослідження вербальної пам'яті дітей із тяжкими порушеннями мовлення. По-перше, вибір методик оцінювання повинен базуватися на комбінованому підході, що включає як продуктивні, так і рецептивні завдання. Продуктивні завдання, такі як повторення слів і фраз, переказ коротких історій або складання наративів, дозволяють оцінити здатність дитини самостійно відтворювати вербальну інформацію, водночас рецептивні або впізнавальні завдання, наприклад вибір правильної картинки або відповіді на запитання з опорою на візуальний стимул, дають змогу оцінити пам'ять незалежно від мовленнєвих дефіцитів. Поєднання цих підходів є критично важливим для розмежування ефектів мовного дефіциту та власне дефіциту пам'яті, що особливо актуально для дітей із тяжкими порушеннями мовлення.

По-друге, дизайн експерименту повинен передбачати включення контрольної групи однолітків без мовних порушень, що дозволяє здійснити порівняння показників пам'яті у дітей з різним рівнем мовного розвитку та оцінити відмінності, пов'язані з мовленнєвим дефіцитом. Формувальний етап дослідження може включати навчальні інтервенції, спрямовані на стимулювання вербальної пам'яті, зокрема наративні вправи або вправи на фонологічне відтворення, що дають змогу оцінити, як спеціально організоване навчання впливає на продуктивність пам'яті та розвиток мовленнєвих навичок.

По-третє, адаптація інструкцій та умов виконання завдань є необхідною для забезпечення валідності отриманих даних. У дітей із тяжкими мовленнєвими порушеннями може виникати труднощі у вербальному відтворенні матеріалу, що потребує використання альтернативних форм відповіді, таких як демонстрація, укладання карток або інші невербальні реакції. Крім того, застосування мультисенсорної підтримки - зорових, тактильних або комбінованих підказок - дозволяє полегшити кодування інформації та підвищити точність оцінювання рівня вербальної пам'яті.

По-четверте, оцінка результатів повинна здійснюватися комплексно, з урахуванням не лише обсягу пам'яті (кількості відтворених слів або фраз), а й якості відтворення. Критеріями оцінки можуть бути структурованість наративу, послідовність подій, точність фонологічного відтворення та логічність розповіді. Такий підхід дозволяє отримати більш точну картину розвитку пам'яті та диференціювати когнітивні і мовленнєві аспекти продуктивності дитини.

Не менш важливим є врахування методологічних обмежень, що характерні для досліджень дошкільників. До них належать фактори мотивації, рівень уваги, швидка втомлюваність, а також індивідуальні особливості розвитку мовлення та когнітивних навичок. Дотримання цих вимог дозволяє мінімізувати випадкові помилки та отримати більш надійні і валідні дані, придатні для інтерпретації у науковому контексті.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що пам'ять у дошкільному віці є багатовимірним феноменом, який інтегрує короткочасне та довготривале збереження інформації, фонологічні та когнітивні процеси, а також мовленнєві навички. Центральне місце у цьому контексті займає фонологічна петля та мовлення, які визначають ефективність кодування та відтворення вербальної інформації. Теоретичні підходи, розглянуті у підпункті, обґрунтовують необхідність використання комбінованих методик оцінювання, що включають як продуктивні, так і рецептивні завдання, а також адаптацію інструкцій і процедур до особливостей дітей із тяжкими порушеннями мовлення.

1.2. Особливості формування вербальної пам'яті у дітей дошкільного віку

Вербальна пам'ять у дошкільному віці є однією з ключових когнітивних функцій, що забезпечують розвиток мислення, навчальної активності та мовлення. Вона відображає здатність дитини кодувати, зберігати та відтворювати інформацію за допомогою словесних засобів і тісно пов'язана з рівнем розвитку фонологічних, лексичних та синтаксичних навичок. Формування вербальної пам'яті відбувається на тлі загального когнітивного розвитку, взаємодії з дорослими та однолітками, а також під впливом соціально-культурного середовища. Метою даного підпункту є детальний аналіз етапів розвитку вербальної пам'яті у дошкільників із нормальним мовленнєвим розвитком, визначення основних когнітивних механізмів кодування, збереження та відтворення інформації, а також оцінка формування стратегій запам'ятовування, які забезпечують ефективність вербальної пам'яті на різних вікових етапах.

Розвиток вербальної пам'яті у дошкільників характеризується поступовими змінами в когнітивних процесах, що забезпечують кодування, збереження та відтворення словесної інформації. У молодшому дошкільному віці (3–4 роки) основна характеристика пам'яті - її обмежений обсяг та залежність від контексту. Діти на цьому етапі переважно використовують ситуативне запам'ятовування, коли відтворення інформації багато в чому визначається зовнішньою підтримкою дорослих, повторенням або візуальними підказками. Кодування інформації відбувається переважно за допомогою наявного словникового запасу та простих вербальних маркерів, що забезпечує обмежене утримання та відтворення епізодів, предметів чи коротких слів.

Середній дошкільний вік (4–5 років) характеризується помітним прогресом у відтворенні вербальної інформації та появою початкових стратегій запам'ятовування. На цьому етапі діти здатні відтворювати короткі історії та епізодичні матеріали, починають активно використовувати вербальні

маркери, з'являється спонтанна вербалізація при запам'ятовуванні, що забезпечує початкові форми репетиційних стратегій. Важливо, що словниковий запас значно розширюється, а синтаксичні конструкції ускладнюються, що сприяє більш ефективному кодуванню та структурованому відтворенню інформації[41].

У старшому дошкільному віці (5–6 років) відбувається подальше зростання обсягу робочої пам'яті, що дозволяє утримувати більший обсяг вербальної інформації, а також покращується організація наративів та послідовність відтворення матеріалу. Діти цього віку починають використовувати більш складні стратегії запам'ятовування, включно з організацією та категоризацією інформації, що забезпечує підготовку до навчальної діяльності в школі. Структура вербальної пам'яті стає більш незалежною від контексту та підтримки дорослого, а відтворення матеріалу характеризується логічною послідовністю, точністю та більш високою когнітивною самостійністю.

Таблиця 1.1

Особливості формування вербальної пам'яті у дітей дошкільного віку

Етап розвитку	Вікові особливості	Основні характеристики вербальної пам'яті	Методи стимуляції та розвитку	Джерела
Молодший дошкільний вік (3–4 роки)	Слабке утримання лексичних одиниць, обмежена довжина фраз, висока залежність від наочних матеріалів	Пам'ять на окремі слова та прості фрази, переважно механічне запам'ятовування	Ігрові завдання на повторення слів, прості римування, читання коротких віршів	Андрієвська, Арсенєва, Семенова
Середній дошкільний вік (4–5 років)	Активний словниковий розвиток, початок усвідомленого запам'ятовування	Пам'ять на сюжети коротких оповідань, поступове формування	Сюжетно-рольові ігри, запам'ятовування коротких історій, наочні опори	Белова, Дуткевич, Михайленко

		зв'язного мовлення	(картки, картинки)	
Старший дошкільний вік (5–6 років)	Вміння утримувати та відтворювати послідовність слів та подій, розвиток фонематичної та слухомовленнєвої пам'яті	Вербальна пам'ять дозволяє відтворювати оповідання, правила, інструкції; формування логічних зв'язків між словами	Складання коротких історій, розповідання за схемою, вправи на запам'ятовування чисел, слів, рим	Власенко, Єрмоленко, Яковенко
Підготовчий до школи (6–7 років)	Систематизація знань, підготовка до письма та читання, розвиток самоконтролю	Вербальна пам'ять на оповідання середньої довжини, формування прийомів запам'ятовування	Розповіді, обговорення історій, завдання на відтворення тексту, логіко- мовленнєві ігри	Остапенко, Павелків, Юрченко

Розвиток вербальної пам'яті у дошкільному віці тісно пов'язаний із формуванням когнітивних механізмів, які забезпечують ефективне кодування, збереження та відтворення словесної інформації. Одним із ключових компонентів цього процесу є робоча пам'ять, яка дозволяє утримувати інформацію на короткий проміжок часу та маніпулювати нею для подальшого використання. У дітей дошкільного віку особливе значення має фонологічна петля, що відповідає за акустично-вербальне кодування. Вона забезпечує повторення та тимчасове збереження словесної інформації, дозволяючи дитині утримувати слова, фрази або короткі історії у свідомості протягом необхідного часу для виконання завдань. Фонологічна петля також є основою для розвитку фонологічної пам'яті, яка є важливим предиктором мовленнєвого розвитку, зокрема засвоєння лексики та граматичних конструкцій.

Крім фонологічної петлі, вагоме значення має центральний виконавчий модуль робочої пам'яті, що відповідає за контроль уваги, планування дій та координацію стратегій запам'ятовування. У дошкільному віці цей компонент перебуває на стадії активного розвитку: діти поступово здатні самостійно

регулювати увагу, вибирати ефективні стратегії повторення або організації інформації та інтегрувати кілька джерел інформації. Центральний виконавчий модуль забезпечує гнучкість пам'яті, дозволяючи адаптувати способи кодування та відтворення відповідно до складності завдання та контексту.

Розвиток робочої пам'яті та її компонентів тісно пов'язаний із виконавчими функціями (планування, інгібування, когнітивна гнучкість), рівнем уваги та швидкістю обробки інформації. Діти з більш розвиненими когнітивними навичками демонструють вищу ефективність вербальної пам'яті: вони краще організовують матеріал, використовують повторення та асоціативні зв'язки, швидше обробляють інформацію та більш точно відтворюють її. Важливо зазначити, що розвиток цих механізмів має нерівномірний характер: фонологічна петля досягає відносної зрілості раніше, ніж центральний виконавчий модуль, що пояснює, чому молодші дошкільники здатні утримувати короткі словесні фрагменти, але ще не можуть ефективно застосовувати складні стратегії організації інформації.

Розвиток вербальної пам'яті у дошкільників відбувається не лише через зростання обсягу робочої пам'яті та покращення когнітивних механізмів, але й через формування стратегій запам'ятовування, що дозволяють дитині ефективніше кодувати, зберігати та відтворювати інформацію. На ранніх етапах дошкільного віку (3–4 роки) переважають початкові, імпліцитні стратегії, що проявляються у простому повторенні слів або опорі на контекст ситуації. Діти цього віку здатні відтворювати матеріал лише в умовах наявної підтримки дорослого або при повторенні декількох разів, що обумовлено обмеженістю обсягу робочої пам'яті та недостатньо розвиненим контролем уваги. Імпліцитні стратегії є автоматичними та несвідомими, вони формують перші основи для подальшого розвитку більш складних, активних механізмів запам'ятовування.

У середньому дошкільному віці (4–5 років) починають формуватися активні стратегії, що включають репетицію, класифікацію та використання асоціативних зв'язків. Репетиція, як найбільш базова стратегія, передбачає

свідоме повторення слів або коротких фраз для їх утримання у пам'яті. Класифікація та організація матеріалу за категоріями дозволяє дітям групувати інформацію та зменшувати когнітивне навантаження на робочу пам'ять. Використання асоціативних зв'язків, включно з логічними, образними або емоційними асоціаціями, сприяє більш надійному збереженню інформації та підвищує точність її відтворення. На цьому етапі дитина вже демонструє перші ознаки самостійного планування процесу запам'ятовування та адаптації стратегій до конкретного завдання.

До старшого дошкільного віку (5–6 років) відбувається формування метапам'яті, тобто усвідомлення власних можливостей запам'ятовування та контроль за ефективністю обраних стратегій. Діти починають оцінювати, які способи повторення або організації матеріалу є більш ефективними, та активно застосовують ці знання при виконанні завдань. Метапам'ятні навички дозволяють дитині коригувати власні дії, планувати порядок кодування інформації та оцінювати якість відтворення матеріалу. Цей етап формування стратегій запам'ятовування тісно взаємопов'язаний із розвитком мовлення, розширенням словникового запасу та зростанням когнітивних ресурсів, що визначає готовність дитини до більш складних навчальних завдань у школі.

Розвиток вербальної пам'яті у дошкільників значною мірою визначається рівнем мовленнєвих навичок, зокрема лексичним і синтаксичним розвитком. Розширення словникового запасу дозволяє дитині більш точно кодувати вербальну інформацію, створювати внутрішні маркери для її запам'ятовування та будувати логічні асоціативні зв'язки між елементами матеріалу. Вдосконалення синтаксичних конструкцій сприяє формуванню структурованих наративів і полегшує відтворення інформації у послідовному вигляді. Діти з більш розвиненою лексиною і граматикою демонструють вищі результати у завданнях на повторення, переказ і складання історій, що підтверджує тісний взаємозв'язок між мовленням і пам'яттю.

Не менш важливим є соціально-культурний контекст, у якому зростає дитина. Одним із ключових чинників є стиль взаємодії з батьками та

вихователями, відомий як *reminiscence style*, що передбачає активне обговорення минулого досвіду та спільне оповідання історій. Такий стиль взаємодії стимулює розвиток наративної пам'яті, покращує здатність організовувати події у послідовний сюжет та тренує фонологічну пам'ять. Часті спільні розмови, читання книг, участь у рольових іграх створюють багатий мовленнєвий простір, що формує численні асоціативні зв'язки і сприяє ефективнішому кодуванню та збереженню інформації.

Особливу увагу слід приділяти частоті та різноманітності мовленнєвих стимулів у повсякденному середовищі дитини. Дослідження показують, що діти, які регулярно беруть участь у інтерактивних мовленнєвих практиках, демонструють більш високий рівень розвитку вербальної пам'яті та навички організації інформації. Соціальне оточення, включно з впливом однолітків та освітніх практик у дитячих садках, також сприяє формуванню стратегій запам'ятовування та розвитку когнітивних функцій, необхідних для роботи з інформацією[29].

Формування вербальної пам'яті у дітей дошкільного віку має важливі практичні наслідки для організації емпіричного дослідження. По-перше, вибір завдань і методик повинен враховувати вікові та когнітивні особливості дітей із нормальним мовленнєвим розвитком. Це передбачає поєднання продуктивних завдань (повторення слів, переказ коротких історій, складання наративів) та рецептивних/впізнавальних завдань (розпізнавання слів, відповідність картинок і слів), що дозволяє відокремити дефіцит пам'яті від мовного дефіциту.

По-друге, необхідний контроль впливу мовленнєвого та когнітивного розвитку на результати тестів. Рівень словникового запасу, фонологічна точність, швидкість обробки інформації та виконавчі функції можуть суттєво впливати на обсяг і якість відтвореної інформації. Для уникнення артефактних результатів доцільно вводити адаптовані інструкції, мультисенсорну підтримку та можливість невербальних відповідей.

Отже, формування вербальної пам'яті у дошкільників відбувається поступово і включає розвиток процесів кодування, збереження та відтворення інформації, формування стратегій запам'ятовування та вплив мовленнєвих і соціально-культурних факторів. Було визначено ключові вікові орієнтири та механізми, що лежать в основі розвитку вербальної пам'яті, а також практичні аспекти для організації дослідження. Ці висновки створюють підґрунтя для аналізу впливу тяжких мовленнєвих порушень на вербальну пам'ять, що розглядається у підпункті 1.3.

1.3. Порушення мовленнєвого розвитку та їхній вплив на вербальну пам'ять

У дошкільному віці тяжкі порушення мовлення є однією з найбільш поширених категорій розвитку, що потребують особливої уваги як з боку педагогів, так і психологів. Розлади мовлення можуть включати фонетико-фонематичні порушення, лексико-граматичні дефіцити, артикуляційні труднощі або комбіновані форми, які суттєво впливають на мовленнєву компетенцію дитини. Такі порушення не обмежуються лише проявами мовної поведінки, вони тісно пов'язані з когнітивними процесами, серед яких ключове місце займає вербальна пам'ять. Вербальна пам'ять забезпечує кодування, збереження та відтворення мовної інформації, що є критично важливим для подальшого розвитку мовлення, навчання та соціальної взаємодії. Тому дослідження впливу тяжких мовленнєвих порушень на вербальну пам'ять дозволяє глибше зрозуміти механізми когнітивного розвитку дошкільників і розробити ефективні корекційні та навчальні підходи.

Тяжкі порушення мовлення у дошкільників охоплюють низку різних форм мовленнєвих дефіцитів, які суттєво впливають на розвиток когнітивних процесів, зокрема вербальної пам'яті. До основних типів порушень належать фонетико-фонематичні, лексико-граматичні, артикуляційні та комбіновані форми.

Фонетико-фонематичні порушення характеризуються труднощами у сприйманні та відтворенні звуків мови. Діти з такими порушеннями можуть неправильно диференціювати фонemi, що ускладнює кодування та відтворення словесної інформації. Недостатня точність фонологічного представлення слів знижує ефективність вербальної пам'яті, особливо при завданнях на повторення nonword чи коротких словосполучень.

Лексико-граматичні порушення проявляються обмеженим словниковим запасом, труднощами у побудові синтаксично правильних речень, неправильним використанням граматичних форм. Це безпосередньо впливає на процеси кодування та організації матеріалу в пам'яті, оскільки дитина не завжди здатна створити структуроване внутрішнє представлення інформації, що ускладнює її збереження та відтворення.

Артикуляційні порушення обумовлені моторними труднощами у вимові звуків та слів. Хоча когнітивні процеси кодування можуть залишатися відносно незмінними, фізичні обмеження артикуляції призводять до артефактного заниження показників вербальної пам'яті під час експериментальних завдань, оскільки дитина не може точно або швидко відтворити інформацію.

Комбіновані порушення поєднують у собі декілька типів дефіцитів, що робить вплив на вербальну пам'ять більш комплексним і багатовимірним. Діти з комбінованими порушеннями стикаються одночасно з труднощами кодування, збереження та відтворення інформації, що вимагає комплексної оцінки та адаптованих методик дослідження.

З точки зору нейропсихологічних механізмів, всі типи мовленнєвих порушень пов'язані з функціонуванням фонологічної та робочої пам'яті. Фонетико-фонематичні та артикуляційні дефекти ускладнюють формування фонологічних репрезентацій, що обмежує ефективність фонологічної петлі, тоді як лексико-граматичні порушення можуть знижувати можливості організації матеріалу, що контролюються центральним виконавчим модулем робочої пам'яті. Таким чином, класифікація порушень мовлення є критично

важливою для розуміння специфіки впливу дефіцитів мовлення на розвиток вербальної пам'яті у дошкільників та для обґрунтування вибору відповідних методів емпіричного дослідження.

Тяжкі порушення мовлення у дошкільників суттєво впливають на всі основні компоненти вербальної пам'яті: кодування, збереження та відтворення інформації.

Кодування у дітей із мовленнєвими дефіцитами часто відбувається з труднощами, що пов'язано з обмеженими можливостями формування внутрішніх мовних маркерів. Дефіцити у фонетико-фонематичній та лексико-граматичній сфері ускладнюють перетворення сенсорного стимулу у когнітивно доступну форму. Діти мають знижені можливості створення асоціативних зв'язків між елементами інформації, що обмежує структуроване кодування матеріалу і зменшує ефективність запам'ятовування нових слів, фраз чи коротких наративів.

Збереження інформації також зазнає негативного впливу. Через труднощі кодування та обмеженість фонологічної пам'яті матеріал утримується у короткочасній пам'яті менш тривалий час і є більш уразливим до відволікаючих чинників. Це призводить до підвищеної мінливості результатів і до того, що навіть добре закодована інформація може швидко забуватися без додаткової репетиції чи підтримки дорослого.

Відтворення інформації у дошкільників із тяжкими мовленнєвими порушеннями характеризується порушенням послідовності та точності, а також недостатньою структурованістю наративів. Діти можуть відтворювати окремі елементи матеріалу, але не здатні створити повний та логічно впорядкований текст або розповідь. Артикуляторні обмеження додатково призводять до артефактного заниження обсягу відтворюваної інформації, оскільки фізична здатність вимовляти слова обмежує показники продуктивного завдання.

Діти дошкільного віку з тяжкими мовленнєвими порушеннями демонструють специфічні труднощі у використанні стратегій

запам'ятовування, що відображає комплексний вплив дефіцитів мовлення на когнітивні процеси. Однією з характерних особливостей є обмежене використання репетиційних стратегій. Репетиція, яка у дітей із нормальним мовленнєвим розвитком починає формуватися наприкінці дошкільного періоду, у дітей із мовними порушеннями часто застосовується спонтанно або недостатньо ефективно, що ускладнює утримання і зміцнення інформації у короткочасній пам'яті[22].

Також спостерігається обмежене використання стратегій організації матеріалу, таких як класифікація за категоріями чи створення асоціативних зв'язків. У нормальному розвитку діти поступово опановують здатність структурувати інформацію, формувати логічні ланцюжки та використовувати внутрішні підказки для запам'ятовування. У дітей із мовними дефіцитами ці навички розвиваються повільніше або проявляються фрагментарно, що зменшує ефективність кодування та відтворення матеріалу.

Важливим аспектом є вплив порушень мовлення на формування метапам'яті та самоконтроль за процесом запам'ятовування. Метапам'ятні навички, які дозволяють дитині оцінювати власні можливості запам'ятовування та застосовувати адаптивні стратегії, формуються повільніше через обмежену здатність внутрішньо вербалізувати інформацію та планувати дії. Це ускладнює самостійну регуляцію пам'яткової діяльності і потребує застосування спеціально адаптованих інтервенцій та підтримки дорослого.

Розвиток вербальної пам'яті у дошкільників із тяжкими мовленнєвими порушеннями визначається не лише характером самих мовленнєвих дефіцитів, а й комплексною взаємодією мовленнєвих, когнітивних та соціально-культурних факторів.

Серед мовленнєвих факторів ключове значення має лексичний запас та синтаксичні навички дитини. Ширший словниковий фонд сприяє ефективнішому кодуванню і збереженню вербальної інформації, тоді як більш розвинений синтаксис дозволяє структурувати наративи та формувати логічні

послідовності під час відтворення. У дітей із обмеженим словником та порушеннями граматики можливості організації і кодування інформації знижені, що призводить до фрагментарного відтворення матеріалу.

Когнітивні чинники включають рівень розвитку робочої пам'яті, уваги та виконавчих функцій. Діти, які здатні концентрувати увагу, підтримувати план дій і використовувати стратегії самоконтролю, частіше компенсують мовленнєві дефіцити і демонструють кращі результати у завданнях на вербальну пам'ять.

Не менш важливу роль відіграють соціально-культурні фактори. Стиль взаємодії батьків та вихователів, зокрема спільне оповідання історій та використання «*remembrance style*», стимулює розвиток наративної пам'яті та підтримує формування стратегій запам'ятовування. Частота мовленнєвих стимулів у домашньому та дошкільному середовищі - ігри, читання, розмови - сприяє компенсації когнітивних обмежень, підвищує обсяг і точність відтворюваної інформації. Діти, які отримують регулярні та багаті мовленнєві стимули, демонструють більш організовану та структуровану вербальну пам'ять навіть за наявності тяжких порушень мовлення.

Таблиця 1.2

Порушення мовленнєвого розвитку та їхній вплив на вербальну пам'ять
у дошкільників

Тип порушення мовлення	Основні характеристики	Вплив на вербальну пам'ять	Методи корекції / стимуляції	Джерела
Загальний недорозвиток мовлення (ЗНМ)	Затримка мовленнєвого розвитку, обмежений словниковий запас, труднощі в побудові фраз	Утруднене запам'ятовування слів та коротких оповідань, слабе формування логічних зв'язків між словами	Індивідуальні заняття з логопедом, ігри на розвиток словникового запасу та фонематичного слуху	Бєлова, Рібцун, Чорна
Фонетико-фонематичні порушення	Проблеми з вимовою звуків,	Ускладнене запам'ятовування слів із	Артикуляційна гімнастика, вправи на	Власенко, Остапенко, Максименко

	спотворення слів	складною структурою, труднощі у відтворенні фонетично точних слів	звукоспіввідношення, фонематичний слух	
Дислалія	Невірна вимова окремих звуків або груп звуків	Пам'ять на фонетичному рівні зберігається частково, ускладнене відтворення текстів	Індивідуальні корекційні вправи, логопедичні ігри, фонетичні тренажери	Дуткевич, Савінова
Затримка мовного розвитку (ЗМР)	Повільне освоєння мовних навичок, обмежена граматики	Утруднене запам'ятовування послідовностей слів, низька стійкість до повторення тексту	Використання наочних матеріалів, сюжетно-рольові ігри, повторювальні вправи	Єрмоленко, Семенова
Афазія (придбана у дошкільному віці)	Втрата раніше набутих мовних навичок через травму або захворювання	Значне порушення вербальної пам'яті, труднощі відтворення та розуміння слів	Логопедична реабілітація, мнемотехнічні методики, комплексні корекційні програми	Хомутова, Федоренко

Розглянуті теоретичні підходи та специфіка впливу тяжких мовленнєвих порушень на вербальну пам'ять визначають необхідність спеціальної адаптації методик емпіричного дослідження. Перш за все, важливо забезпечити можливість невербальних відповідей, застосовувати мультисенсорну підтримку та зорові підказки, щоб результати оцінки відображали реальний рівень пам'яткових здібностей, а не обмеження артикуляції або моторики.

Вибір завдань повинен дозволяти диференціювати мовний дефіцит від власне дефіциту пам'яті. Наприклад, комбінування продуктивних завдань (повторення, переказ) із рецептивними чи впізнавальними завданнями дає

змогу оцінити, наскільки заниження результатів обумовлене мовленнєвими труднощами, а не зниженим функціонуванням пам'яті.

Необхідним є використання контрольних груп дітей із нормальним мовленнєвим розвитком, а також вікових орієнтирів, що дозволяє здійснювати порівняльний аналіз результатів і виділяти специфічні ефекти, пов'язані саме з мовними порушеннями. Такий підхід підвищує валідність дослідження та забезпечує об'єктивну оцінку розвитку вербальної пам'яті у дітей із тяжкими мовленнєвими порушеннями.

Висновки до розділу 1

У першому розділі було проаналізовано теоретичні основи дослідження вербальної пам'яті у дітей дошкільного віку та окреслено особливості її формування як у дітей із нормальним мовленнєвим розвитком, так і в дітей із тяжкими порушеннями мовлення.

Було встановлено, що вербальна пам'ять є багатовимірним когнітивним процесом, який включає кодування, збереження та відтворення інформації і тісно пов'язаний із розвитком мовлення, фонологічної пам'яті та робочої пам'яті. Різні теоретичні підходи - від класичних асоціаціоністських моделей і гештальт-психології до когнітивно-структурних, соціокультурних та нейропсихологічних концепцій - дозволяють комплексно оцінювати механізми формування вербальної пам'яті та пояснюють роль мовлення, стратегій запам'ятовування, метапам'яті й соціального середовища.

Особливу увагу приділено моделі робочої пам'яті Baddeley & Hitch, де фонологічна петля виступає ключовим компонентом для утримання словесної інформації, а центральний виконавчий модуль координує увагу та стратегії запам'ятовування. Піагетіанські та когнітивно-структурні підходи підкреслюють важливість вікових змін і появи активних стратегій, тоді як соціокультурний підхід (Виготський) демонструє роль внутрішнього мовлення та спільної взаємодії з дорослими у розвитку наративної пам'яті.

Аналіз специфіки тяжких мовленнєвих порушень показав, що діти з фонетико-фонематичними, лексико-граматичними, артикуляційними чи комбінованими порушеннями стикаються з труднощами у кодуванні, збереженні та відтворенні інформації, а також у застосуванні стратегій запам'ятовування та розвитку метапам'яті. Водночас ефективність вербальної пам'яті модулюється когнітивними, мовленнєвими та соціально-культурними факторами, включаючи словниковий запас, синтаксичні навички, рівень робочої пам'яті, стиль взаємодії дорослих і кількість мовленнєвих стимулів у середовищі дитини.

Практичні висновки першого розділу полягають у необхідності адаптації методик оцінки вербальної пам'яті, використання завдань, що дозволяють відокремити мовний дефіцит від пам'яткового, а також застосування контрольних груп та вікових орієнтирів для інтерпретації результатів. Отримані теоретичні висновки формують основу для аналізу специфіки вербальної пам'яті у дошкільників із тяжкими мовленнєвими порушеннями та планування емпіричного дослідження у наступних розділах.

РОЗДІЛ 2. МЕТОДИКА ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

2.1. Організація дослідження та характеристика вибірки

Метою емпіричного дослідження є виявлення особливостей розвитку вербальної пам'яті у дітей дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення, що дає змогу глибше зрозуміти специфіку формування когнітивних процесів у цієї категорії дітей та визначити напрями ефективної психолого-педагогічної корекції. Актуальність такої мети зумовлена тим, що вербальна пам'ять є важливим компонентом пізнавальної діяльності дитини, забезпечує формування мовленнєвих навичок, розвиток мислення, мовленнєвого розуміння та здатності до комунікації. У дітей з тяжкими порушеннями мовлення порушення пам'яті часто поєднуються зі зниженням мовленнєвої активності, що суттєво впливає на темп та якість їхнього мовленнєвого розвитку, засвоєння лексико-граматичних структур та формування навичок зв'язного мовлення.

Виходячи з поставленої мети, дослідження передбачає розв'язання низки конкретних завдань, які забезпечують комплексний підхід до вивчення проблеми. По-перше, необхідно визначити рівень розвитку вербальної пам'яті у дітей з тяжкими порушеннями мовлення, що передбачає діагностику обсягу, точності та стійкості запам'ятовування й відтворення вербального матеріалу. Це завдання є базовим, оскільки дозволяє кількісно та якісно охарактеризувати стан даного когнітивного процесу в досліджуваній вибірці.

По-друге, важливим етапом є порівняння показників вербальної пам'яті дітей з ТПМ із віковою нормою, тобто з результатами контрольної групи дітей з типовим мовленнєвим розвитком. Такий порівняльний аналіз дає змогу виявити відмінності у швидкості запам'ятовування, кількості збережених одиниць інформації, точності відтворення та ефективності мнемічних стратегій. Отримані дані створюють основу для встановлення характеру та глибини відхилень, пов'язаних із мовленнєвими розладами.

По-третє, до завдань дослідження входить аналіз впливу мовленнєвих порушень на процес запам'ятовування вербальної інформації. Особливу увагу приділяється тому, як порушення фонематичного сприймання, обмежений словниковий запас, труднощі у розумінні інструкцій та недостатня мовленнєва активність впливають на якість запам'ятовування та відтворення слів і фраз. Важливо не лише зафіксувати рівень пам'яті, а й виявити механізми, які обумовлюють труднощі дітей у роботі з вербальним матеріалом.

Організаційні умови проведення емпіричного дослідження були спрямовані на забезпечення надійності та валідності отриманих результатів, а також на дотримання етичних і педагогічних принципів роботи з дітьми дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення. Дослідження проводилося в природному для дітей освітньому середовищі - у логопедичних та інклюзивних групах закладів дошкільної освіти, що дало змогу мінімізувати вплив зовнішніх стресових чинників і забезпечити умови, максимально наближені до звичних для дітей ситуацій навчання й спілкування. Такий вибір місця проведення дозволив створити комфортну атмосферу для кожного учасника та підвищити достовірність результатів.

Період проведення дослідження охоплював три календарні місяці та складався з кількох послідовних етапів. Така структура забезпечила логічну послідовність роботи - від теоретико-методологічної підготовки до безпосереднього збору й інтерпретації емпіричних даних.

Першим етапом був підготовчий, у межах якого здійснювався добір адекватних віковим особливостям дітей та специфіці мовленнєвих порушень діагностичних методик для оцінювання вербальної пам'яті. При цьому враховувалися вимоги до чіткості інструкцій, адаптованості завдань до комунікативних можливостей дітей, а також необхідність застосування мультимодальних стимулів (словесних, зорових, наочно-образних). Також було сформовано вибірку респондентів, узгоджено графік проведення обстеження з адміністрацією закладів дошкільної освіти та отримано інформовану згоду від батьків дітей.

Другим етапом став діагностичний, який полягав у безпосередньому проведенні емпіричного дослідження. Дітям пропонувалися завдання на запам'ятовування та відтворення вербального матеріалу різного рівня складності (окремі слова, короткі фрази, прості зв'язні тексти). Дослідження проводилося індивідуально з кожною дитиною, що дало можливість більш точно зафіксувати показники вербальної пам'яті, враховуючи темп мовленнєвої реакції, особливості розуміння інструкцій та індивідуальні стратегії запам'ятовування.

Третій етап - аналітичний - був спрямований на обробку, систематизацію та інтерпретацію зібраних емпіричних даних. На цьому етапі проводився кількісний та якісний аналіз результатів виконання завдань, обчислювалися середні показники та порівнювалися результати дітей з тяжкими порушеннями мовлення з даними контрольної групи дітей з типовим мовленнєвим розвитком. Також аналізувалися індивідуальні відмінності у стратегіях запам'ятовування та відтворення інформації.

Характеристика вибірки емпіричного дослідження є важливою складовою методологічного забезпечення, оскільки визначає валідність, репрезентативність та можливість узагальнення отриманих результатів. У дослідженні брали участь 54 дитини дошкільного віку. Такий обсяг вибірки забезпечує достатню статистичну потужність для виявлення відмінностей між групами та дозволяє мінімізувати вплив випадкових чинників.

Віковий діапазон учасників становив від 5 до 6 років - саме цей період вважається сензитивним для активного розвитку мовлення, вербальної пам'яті та формування базових когнітивних механізмів, які надалі забезпечують успішність навчання у початковій школі. У цьому віці діти вже володіють достатнім рівнем мовленнєвого та когнітивного розвитку для участі в стандартизованих діагностичних процедурах, що робить результати дослідження більш надійними й інтерпретованими.

Структура вибірки була побудована за принципом порівняння двох груп:

- Експериментальна група - 27 дітей з тяжкими порушеннями мовлення (ТПМ), у яких виявлені різні типи мовленнєвих порушень (фонетико-фонематичні, лексико-граматичні, комбіновані). Ці діти відвідували логопедичні або інклюзивні групи закладів дошкільної освіти та мали відповідні висновки фахівців.
- Контрольна група - 27 дітей з нормативним мовленнєвим розвитком, які відвідували звичайні дошкільні заклади та не мали діагностованих мовленнєвих чи когнітивних порушень.

Критеріями відбору дітей до вибірки були:

- для експериментальної групи - наявність офіційного логопедичного висновку про ТПМ, відсутність виражених інтелектуальних чи сенсорних порушень;
- для контрольної групи - відсутність будь-яких діагностованих порушень мовлення та інших когнітивних відхилень;
- середній рівень сформованості загальних пізнавальних функцій, достатній для виконання діагностичних завдань;
- згода батьків або законних представників на участь дитини в дослідженні.

Вибір саме цієї вікової групи та кількості учасників обґрунтовується тим, що 5–6 років є критичним періодом розвитку вербальної пам'яті, яка активно взаємодіє з формуванням мовленнєвих і мисленнєвих стратегій. Саме в цьому віці стає очевидною різниця між дітьми з типовим розвитком та дітьми з мовленнєвими порушеннями, що дає змогу якісно проаналізувати характер впливу ТПМ на когнітивну сферу. Крім того, така чисельність вибірки дозволяє отримати репрезентативні статистичні дані та зробити обґрунтовані висновки щодо досліджуваних закономірностей.

Підбір діагностичних інструментів для емпіричного дослідження особливостей вербальної пам'яті у дошкільників з тяжкими порушеннями мовлення здійснювався на підставі методологічних вимог, що забезпечують

адекватність, достовірність і відтворюваність отриманих даних. До таких вимог належали: відповідність віковим особливостям испытуваних, наявність доказів валідності та надійності інструментів у дитячих вибірках, простота й однозначність інструкцій, а також можливість адаптації процедур для дітей із мовленнєвими обмеженнями. Ці принципи відображаються в логіці вибору конкретних методик і гарантують, що вимірювані параметри відображають саме ті когнітивні процеси (кодування, збереження, відтворення вербальної інформації), які становлять предмет дослідження, а не супутні чинники (наприклад, артикуляторні або методичні обмеження).

Перший принцип - відповідність віковим особливостям - означав, що завдання мають бути інтуїтивно зрозумілими дітям 5–6 років, не вимагати складних метакогнітивних операцій і бути достатньо короткими, щоб уникнути втоми та зниження мотивації. Врахування віку також вплинуло на вибір мовного матеріалу (звичайні слова з дитячого лексикону, прості фрази, короткі сюжети) та на тривалість сесій (15–20 хвилин).

Другий принцип - валідність та надійність - передбачав використання методик, які раніше застосовувалися в дослідженнях дитячої пам'яті або мають підґрунтя у нейропсихологічній та логопедичній практиці. Для кожної з обраних процедур вивчено, чи вимірює вона заявлений конструкт (наприклад, короткочасну фонологічну пам'ять, слухове кодування, ефект мнемотехнічних опор) та чи демонструє стабільність показників при повторних вимірюваннях. Там, де методики були адаптовані або модифіковані, застосовано процедури стандартизації інструкцій і попереднього пілотного тестування на невеликій групі однолітків.

Третій принцип - простота інструкцій - був критичним з огляду на мовленнєві обмеження частини вибірки. Інструкції формувалися короткими фразами, із застосуванням додаткових демонстраційних дій (показ, жест) та прикладів-практикумів, що дозволяло уникнути непорозумінь, не навантажуючи дитину зайвими вербальними поясненнями. За потреби

інструкцію повторювали в спрощеному вигляді; проте при цьому уникали додаткових підказок, які могли б штучно підвищити результат.

Четвертий принцип - можливість адаптації - означав, що методики допускають мультисенсорну підтримку: використання візуальних картинок, предметів-опор, показів на пальцях тощо. Це особливо важливо для дітей із артикуляційними та фонетико-фонематичними порушеннями, в яких продуктивне відтворення слова може бути артефактно заниженим через артикуляторні труднощі. Адаптації були спрямовані на те, щоб результати відображали рівень пам'яті, а не технічні мовні обмеження.

Не менш значущим принципом є забезпечення конфіденційності та анонімності даних. Усі персональні відомості про учасників дослідження зберігаються у знеособленому вигляді. При обробці та аналізі результатів використовуються лише узагальнені показники, що виключає можливість ідентифікації конкретної дитини. Інформація, отримана в ході дослідження, не розголошується третім особам і не використовується поза науковим контекстом.

2.2. Методичні засади дослідження вербальної пам'яті дошкільників

Емпіричне дослідження вербальної пам'яті дошкільників з тяжкими порушеннями мовлення передбачає використання комплексного, багаторівневого підходу, що дозволяє охопити як когнітивні, так і поведінкові аспекти досліджуваного явища. Такий підхід ґрунтується на принципах системності та комплексності, що забезпечує можливість отримання достовірних і всебічних даних щодо стану пам'яті та особливостей її формування у дітей з мовленнєвими порушеннями.

Для досягнення мети дослідження доцільним є використання комбінованих методів, що включають психодіагностичні інструменти, спостереження та кількісно-якісний аналіз. Психодіагностичні методики дозволяють безпосередньо оцінити обсяг, точність та стійкість вербальної

пам'яті, тоді як спостереження фіксує поведінкові прояви, рівень уваги та активність дітей у процесі виконання завдань. Кількісний та якісний аналіз результатів забезпечує систематизацію даних та їх порівняння з віковою нормою або показниками контрольної групи.

Особливістю дослідження дітей з тяжкими порушеннями мовлення є необхідність використання спеціально адаптованих методик, що враховують вікові та мовленнєві особливості учасників. Це стосується як формулювання завдань, так і способу їх подання: інструкції повинні бути максимально зрозумілими, а завдання - доступними для виконання без надмірного навантаження на когнітивні та мовленнєві ресурси дитини.

Вибір конкретних методик ґрунтується на їхній валідності та надійності, що підтверджено численними дослідженнями та апробацією у психологічній і логопедичній практиці. Такі інструменти дозволяють отримати об'єктивні дані, які можна використовувати для аналізу закономірностей розвитку вербальної пам'яті, визначення впливу мовленнєвих порушень та планування корекційної роботи.

У процесі дослідження вербальної пам'яті дошкільників застосовуються загальні психологічні методи, які доповнюють психодіагностичні інструменти та дозволяють оцінити поведінкові й когнітивні аспекти функціонування пам'яті.

Спостереження використовується для систематичної фіксації особливостей поведінкових реакцій дітей під час виконання завдань. Цей метод дозволяє оцінити рівень залученості дитини, концентрацію уваги, активність у мовленнєвій діяльності та емоційний стан. Спостереження проводиться у природному або лабораторному середовищі, що дає змогу отримати реалістичні дані щодо типових реакцій та стратегій поведінки дітей.

Бесіда виступає допоміжним методом, який використовується для уточнення стану мовленнєвого розвитку дитини, встановлення контакту та зняття можливого напруження перед виконанням завдань. Під час бесіди дослідник може отримати додаткову інформацію про словниковий запас,

рівень розуміння інструкцій та особливості мовленнєвої продуктивності дитини.

Кількісний та якісний аналіз даних є невід'ємною складовою дослідження. Кількісний аналіз дозволяє оцінити обсяг пам'яті (кількість правильно відтворених елементів), точність та стійкість відтворення матеріалу, а також порівняти показники експериментальної та контрольної груп. Якісний аналіз передбачає оцінку стратегії запам'ятовування, використання мнемотехнічних прийомів, характер помилок та поведінкові реакції дітей, що надає глибше розуміння механізмів формування вербальної пам'яті.

Комбіноване використання цих методів забезпечує цілісне та системне вивчення вербальної пам'яті, що враховує як кількісні параметри, так і якісні аспекти поведінки та когнітивної діяльності дошкільників з тяжкими порушеннями мовлення. Це дозволяє отримати достовірні результати та створити науково обґрунтовану базу для розробки корекційних програм і рекомендацій.

Методика запам'ятовування 10 слів, розроблена Олександром Романовичем Лурією, є класичним інструментом дослідження слуховербальної пам'яті у дітей. Її суть полягає в тому, що дитині послідовно зачитують десять простих, знайомих слів, які не містять складних абстрактних понять, після чого дитина має їх відтворити одразу після пред'явлення та після кількох повторів. Такий підхід дозволяє оцінити не лише короткочасну пам'ять, але й динаміку формування довготривалої пам'яті під час багаторазових повторів. Методика дає змогу фіксувати обсяг пам'яті, точність відтворення та стійкість запам'ятовування, що є критично важливим при дослідженні дітей із тяжкими порушеннями мовлення. Вибір цієї методики обґрунтований її простотою та доступністю для дошкільного віку, можливістю об'єктивного кількісного оцінювання результатів і порівняння показників між експериментальною та контрольними групами. Крім того, методика широко апробована у психологічній та логопедичній практиці, її валідність та

надійність підтверджені численними дослідженнями. Завдяки цим особливостям вона ефективно виявляє специфічні труднощі у процесі слуховербального запам'ятовування у дітей із різним рівнем мовленнєвого розвитку, що робить її незамінною для комплексного оцінювання вербальної пам'яті та подальшого планування корекційної роботи (Додаток А).

Методика «Запам'ятовування фраз» є адаптованою версією класичного підходу Олександра Романовича Лурії, спеціально розробленою для оцінки вербальної пам'яті дітей дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення. Адаптація методики передбачає використання коротких, простих фраз, що дозволяє врахувати вікові особливості дітей та рівень їх мовленнєвого розвитку. У процесі дослідження дитині послідовно пропонуються фрази довжиною від чотирьох до семи слів, які вона має повторити одразу після пред'явлення. Така процедура дає змогу оцінити не лише обсяг пам'яті, але й здатність до відтворення зв'язного мовлення, точність граматичної побудови та послідовність слів.

Методика дозволяє виявити специфічні труднощі у сприйнятті та відтворенні складних вербальних конструкцій, що особливо важливо при роботі з дітьми, які мають тяжкі порушення мовлення, оскільки такі діти часто демонструють обмежені можливості для самостійного побудування фраз, а також нестійку довільну увагу. Важливим аспектом є те, що завдання адаптоване до вікових та мовленнєвих особливостей дітей, а інструкції сформульовані максимально просто та доступно, що сприяє мінімізації когнітивного навантаження і підвищує валідність результатів.

Методика широко застосовується у психологічній та логопедичній практиці як надійний інструмент діагностики вербальної пам'яті, оскільки дозволяє кількісно оцінити рівень відтворення фраз, а також порівняти результати між експериментальною та контрольними групами. Вона сприяє формуванню цілісного уявлення про функціональні можливості слуховербальної пам'яті, динаміку її розвитку та індивідуальні особливості дітей, що має важливе значення для планування корекційної роботи. Використання

цієї методики в комплексі з іншими психодіагностичними засобами дозволяє отримати об'єктивну оцінку стану вербальної пам'яті та визначити ефективні шляхи її розвитку у дітей з тяжкими порушеннями мовлення (Додаток Б).

Методика «Серія слів з опорою на мнемотехніку» є модифікованим логопедичним інструментом, який застосовується для дослідження особливостей вербальної пам'яті дітей дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення. В основі методики лежать прийоми мнемотехніки, які широко використовуються в системах корекційного розвитку пам'яті, і передбачають формування асоціативних зв'язків між словесними одиницями та візуальними образами. Під час дослідження дитині пропонують серію з 5–7 слів, кожне з яких супроводжується відповідним зображенням, символом або піктограмою, що слугує опорою для запам'ятовування. Після першого етапу відтворення з опорою проводиться другий етап, на якому дитина має повторити ті самі слова без використання візуальних підказок, що дозволяє оцінити міру засвоєння та здатність до самостійного відтворення інформації. Методика дозволяє вимірювати ефективність використання мнемотехнічних прийомів у дітей з різним рівнем мовленнєвого розвитку, порівнювати результати запам'ятовування з опорою та без опори, а також визначати роль візуальної підтримки у процесі формування короточасної та довготривалої вербальної пам'яті. Крім того, даний підхід стимулює розвиток асоціативного мислення, покращує концентрацію уваги та сприяє підвищенню якості відтворення інформації у дітей із тяжкими порушеннями мовлення, враховуючи їх психофізіологічні особливості.

Обґрунтування вибору цієї методики полягає в її здатності дозволити досліднику порівняти ефективність традиційного запам'ятовування з полегшеним варіантом, де використовується мнемотехнічна опора. Методика вже отримала апробацію в практиці логопедів та дитячих психологів і є надійним інструментом для комплексного аналізу процесів вербальної пам'яті у дошкільників із мовленнєвими порушеннями. Вона дає можливість визначити не лише кількісні показники запам'ятовування, а й якісні аспекти,

такі як правильність відтворення, точність відтворення порядку слів та ступінь самостійного використання отриманої інформації (Додаток В).

Методика «Повторення числових рядів» є класичним інструментом для оцінки обсягу короткочасної та оперативної пам'яті у дітей дошкільного віку і широко використовується у психологічній та логопедичній практиці. Розроблена Джеймсом МакКіном Кеттеллом у рамках досліджень когнітивних процесів, вона була адаптована Олександром Романовичем Лурією для роботи з дітьми, що дозволяє враховувати вікові особливості та специфіку розвитку мовлення у дошкільників.

Сутність методики полягає у тому, що дитині пропонують зачитану послідовність цифр, яку вона має повторити у такому ж порядку. Початкові ряди складаються з трьох-чотирьох чисел, а далі поступово збільшуються до семи-восьми цифр у ряду, залежно від можливостей дитини та її віку. Така структура дозволяє оцінити не лише обсяг оперативної пам'яті, але й здатність дитини до концентрації уваги, довільного контролю за виконанням завдання та темпу обробки інформації.

Методика має низку переваг. По-перше, вона забезпечує швидке та просте проведення дослідження, що важливо при роботі з дошкільниками, які можуть швидко втомлюватися. По-друге, вона дає чіткі кількісні показники, що дозволяє проводити порівняння між різними групами дітей, а також оцінювати динаміку розвитку пам'яті у конкретного учасника. По-третє, методика ефективно виявляє індивідуальні відмінності в короткочасній пам'яті, що є важливим при визначенні особливостей когнітивного та мовленнєвого розвитку дітей з тяжкими порушеннями мовлення.

Обґрунтування вибору цієї методики полягає у її широкій апробації в психологічній практиці та ефективності при роботі з дошкільниками, зокрема у поєднанні з іншими психодіагностичними інструментами для комплексного аналізу вербальної пам'яті. Методика дозволяє встановити початковий рівень пам'яті дитини, визначити її сильні та слабкі сторони, а також ефективно

оцінювати результати корекційної роботи та вплив спеціально підібраних вправ і тренінгів на розвиток короткочасної пам'яті (Додаток Г).

Для проведення емпіричного дослідження вербальної пам'яті дошкільників з тяжкими порушеннями мовлення було обрано чотири методики, кожна з яких має тривалу історію застосування та численні апробації в психологічній і логопедичній практиці. Методика запам'ятовування 10 слів, розроблена Олександром Романовичем Лурією, є класичним інструментом оцінки короткочасної та довготривалої слуховербальної пам'яті. Вона дозволяє кількісно оцінити обсяг інформації, що запам'ятовується, та простежити динаміку процесу відтворення після кількох повторів, що робить її надзвичайно ефективною для порівняння показників експериментальної та контрольної груп.

Методика запам'ятовування фраз, адаптована за підходами Лурії для дошкільного віку, дозволяє оцінити здатність дітей до сприйняття та відтворення більш складних вербальних конструкцій. Вона враховує граматичні особливості мови та рівень довільної уваги, що особливо важливо для дітей з тяжкими порушеннями мовлення, оскільки дозволяє виявити специфічні труднощі у засвоєнні зв'язних мовних одиниць.

Модифікована логопедична методика «Серія слів з опорою на мнемотехніку» забезпечує комплексну оцінку ефективності візуально-асоціативного запам'ятовування. Використання зображень або символів як опор під час представлення серії слів дозволяє стимулювати асоціативне мислення та підвищити якість відтворення інформації у дітей з мовленнєвими порушеннями. Вона також дає змогу порівняти ефективність традиційного запам'ятовування та запам'ятовування з використанням мнемотехнічних стратегій.

Методика «Повторення числових рядів» (тест цифрового обсягу пам'яті), розроблена на основі досліджень когнітивних процесів Джеймса МакКін Кеттелла та адаптована Лурією для дітей дошкільного віку, дозволяє оцінити обсяг оперативної пам'яті та довільну увагу, а також швидкість

обробки інформації. Вона забезпечує об'єктивну кількісну оцінку короткочасної пам'яті та дозволяє виявити індивідуальні відмінності у процесах запам'ятовування.

Поєднання цих чотирьох методик створює комплексний, багаторівневий підхід до вивчення вербальної пам'яті у дітей з тяжкими порушеннями мовлення. Вони дозволяють не лише кількісно оцінити обсяг пам'яті, але й дослідити якісні характеристики когнітивних процесів, виявити ефективність використання стратегій запам'ятовування, а також встановити взаємозв'язок між мовленнєвим розвитком і пам'яттю. Кожна з методик відзначається високою валідністю, чутливістю до мовленнєвих порушень та можливістю адаптації під індивідуальні особливості дітей, що робить їх придатними для емпіричного дослідження у даному віковому та клінічному контексті.

Обрані методи дослідження дозволяють отримати комплексну інформацію про стан вербальної пам'яті дошкільників з тяжкими порушеннями мовлення. Вони забезпечують можливість оцінити як кількісні показники пам'яті - обсяг та точність відтворення вербальної інформації, так і якісні аспекти когнітивних процесів - ефективність використання стратегій запам'ятовування, вплив мовленнєвих труднощів на обробку та відтворення інформації.

Застосування цих методик сприяє виявленню механізмів взаємодії мовлення та когнітивних процесів у дітей з тяжкими порушеннями мовлення. Це має важливе практичне значення для подальшої логопедичної та психокорекційної роботи, адже дозволяє індивідуалізувати підходи до навчання та корекції, підбирати ефективні прийоми стимулювання пам'яті та оптимізувати розвиток мовленнєвої активності у дошкільників. Таким чином, інтеграція чотирьох методик у дослідження забезпечує надійний, всебічний та науково обґрунтований інструментарій для вивчення вербальної пам'яті у дітей з ТПМ.

2.3. Етапи проведення дослідження

Підготовчий етап емпіричного дослідження виконував функцію методологічного та організаційного каркасу, на якому базувалося подальше отримання валідних і репрезентативних даних про вербальну пам'ять дошкільників з тяжкими порушеннями мовлення. На цьому етапі було здійснено комплекс взаємопов'язаних заходів, спрямованих на забезпечення стандартизації процедури, адаптації діагностичних інструментів до вимог обраної вікової групи та мінімізації впливу зовнішніх чинників, які можуть спотворити результати.

Першочерговим завданням стало чітке формулювання мети і завдань дослідження, що забезпечило узгодженість критеріїв відбору методик, вибір змінних та план статистичної обробки. На підставі теоретичного блоку і мети дослідження було відібрано чотири основні психодіагностичні інструменти: стандартну методику запам'ятовування 10 слів (за моделлю А. Р. Лурія), адаптовану методику запам'ятовування фраз, модифіковану логопедичну методику «серія слів з опорою на мнемотехніку» і тест «повторення числових рядів». Для кожної методики розроблено детальні протоколи проведення з урахуванням вікових особливостей респондентів та можливості адаптації для дітей з артикуляторними й фонологічними труднощами.

Адаптація інструкцій і матеріалів включала кілька компонентів. По-перше, були підібрані словникові одиниці й приклади, репрезентативні для лексикону українських дітей 5–6 років; по-друге, текст інструкцій переведено у просту, коротку форму, доповнений демонстративними прикладами та можливістю невербальної відповіді (показ картки, вказування на предмет) для учасників із моторно-артикуляторними обмеженнями; по-третє, розроблено альтернативні сценарії подання завдань (зорово-підтримана та вербальна версії), що дозволяє зменшити ризик артефактного заниження показників через мовленнєві бар'єри. Усі матеріали (списки слів, ілюстрації, картки, бланки протоколів) були підготовлені в уніфікованому форматі й перевірені на відповідність критеріям читабельності та пізнавальної доступності.

Організаційно було погоджено графік проведення обстежень із адміністрацією закладу дошкільної освіти, визначено приміщення з мінімальним рівнем фонових подразників і забезпечено необхідне обладнання (стіл, стілець, картки, таймер). Забезпечення психологічного комфорту дітей передбачало попереднє знайомство з дослідником, короткі вступні бесіди і демонстраційні вправи, аби знизити тривожність та підвищити мотивацію до співпраці.

Для забезпечення якості даних було проведено пілотне дослідження на невеликій вибірці (6–8 дітей із суміжного вікового контингенту), що дозволило оцінити зрозумілість інструкцій, адекватність лексичного матеріалу, оптимальний темп пред'явлення та тривалість сесій. Результати пілоту використовувалися для корекції темпу, кількості повторів і формулювань інструкцій; також на його основі визначено очікувані розкид показників і попередньо прораховано розмір ефекту для підготовки до статистичних аналізів основної вибірки.

Не менш важливим був етичний супровід: розроблено форму інформованої згоди для батьків/опікунів з детальним описом мети, процедур, можливих ризиків і прав учасників; передбачено механізм отримання усної згоди дитини в доступній формі; встановлено правила збереження персональних даних у знеособленому вигляді та порядок доступу до первинних протоколів.

Діагностичний (основний) етап дослідження був ключовим у структурі емпіричної роботи, оскільки саме на цьому етапі здійснювалося безпосереднє збирання первинних даних про особливості вербальної пам'яті дітей дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення. Головною метою етапу було отримання об'єктивних і надійних показників функціонування пам'яті за допомогою комплексу стандартизованих психодіагностичних методик. Дослідження проводилося індивідуально з кожною дитиною, що дозволяло максимально врахувати індивідуальні особливості, знизити рівень

тривожності та створити комфортні умови для ефективного виконання завдань.

Організація роботи на діагностичному етапі передбачала суворе дотримання принципів стандартизації процедури, послідовності пред'явлення стимульного матеріалу та єдності інструкцій. Усі сесії відбувалися у спеціально підготовленому приміщенні з мінімальною кількістю зовнішніх подразників, що сприяло концентрації уваги дитини. Перед початком тестування проводилася коротка вступна бесіда, спрямована на встановлення емоційного контакту, зниження напруги та формування позитивного ставлення до процесу виконання завдань. Дослідник уважно контролював темп і обсяг подання матеріалу, адаптуючи їх у межах допустимих варіацій залежно від стану дитини.

Послідовність застосування методик була побудована за принципом зростання складності, що дозволяло поступово включати дитину у процес когнітивної діяльності та запобігти перевтомі. Першою застосовувалася методика запам'ятовування 10 слів - як відносно проста процедура, спрямована на оцінку базових характеристик слухо-вербальної пам'яті. Другою - адаптована методика запам'ятовування фраз, яка дозволяє виявити здатність утримувати та відтворювати складніші мовленнєві конструкції. Третім кроком було застосування методики «Серія слів з опорою на мнемотехніку», що поєднує вербальну й візуальну компоненти та дозволяє оцінити ефективність використання мнемопідтримки. Завершальним етапом виступала методика «Повторення числових рядів», яка потребує максимальної концентрації та оперативного збереження інформації в короткочасній пам'яті. Така логіка проведення сприяла збереженню уваги дитини протягом усього процесу тестування та мінімізувала ризик виникнення втоми на ранніх етапах.

Кожне тестування проводилося за чітко визначеною інструкцією, яка проговорювалася в спокійному, доброзичливому тоні та супроводжувалася демонстрацією або уточненням у разі потреби. Дитина мала право на додаткове пояснення інструкції, але без зміни її змісту, що забезпечувало

баланс між стандартизованістю та індивідуальним підходом. Усі відповіді фіксувалися дослідником у протоколі в реальному часі: зазначалися точність, повнота та послідовність відтворення, а також невербальні реакції (наприклад, паузи, повторення, емоційні реакції), які можуть мати діагностичне значення при подальшому аналізі.

Особлива увага приділялася етичним аспектам взаємодії. Кожна дитина брала участь у дослідженні виключно добровільно, мала можливість припинити виконання завдань у будь-який момент без жодних наслідків. Емоційний фон підтримувався через позитивне підкріплення, спокійний темп спілкування та повагу до особистих меж учасника. Вся інформація, отримана в процесі тестування, зберігалася конфіденційно з використанням кодованих ідентифікаторів замість персональних даних.

На завершальному етапі дослідження здійснювалася обробка, систематизація та інтерпретація отриманих емпіричних даних, що дозволяло виявити характерні закономірності функціонування вербальної пам'яті у дітей дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення та узагальнити результати для подальшого практичного використання. Перш за все проводився кількісний аналіз, який передбачав визначення обсягу короткочасної та довготривалої пам'яті, оцінку точності та динаміки відтворення матеріалу, а також порівняння рівня сформованості мнемічних процесів у різних учасників дослідження. Поряд із цим здійснювався якісний аналіз, який дозволяв виявити особливості стратегій запам'ятовування та відтворення, типові помилки, що виникають під час відтворення словесного матеріалу, а також фіксувати прояви мовленнєвих труднощів, які впливають на процеси запам'ятовування. Додатково проводився порівняльний аналіз та узагальнення результатів, що включало зіставлення індивідуальних показників між учасниками, визначення спільних тенденцій та відмінностей у розвитку вербальної пам'яті, а також інтерпретацію отриманих даних з урахуванням вікових і мовленнєвих особливостей дітей. На основі отриманих даних формувалися висновки щодо рівня сформованості вербальної пам'яті

у дітей з тяжкими порушеннями мовлення, окреслювалися можливі напрями подальшої корекційно-розвивальної роботи та визначалися ефективні прийоми стимулювання мнемічної діяльності, що має значення для подальшої логопедичної та психологічної практики.

Висновки до розділу 2

У результаті проведеного емпіричного дослідження були визначені особливості організації та методології вивчення вербальної пам'яті у дітей дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення. Дослідження проводилося за чітко структурованою схемою, що включала підготовчий, діагностичний та аналітико-узагальнювальний етапи, що забезпечило системність, надійність та об'єктивність отриманих результатів.

Підготовчий етап дозволив адаптувати діагностичні методики до вікових та індивідуальних особливостей дітей, підготувати відповідні умови проведення дослідження та отримати інформовану згоду батьків. Діагностичний етап, що передбачав поетапне застосування чотирьох психодіагностичних методик («Запам'ятовування 10 слів», «Запам'ятовування фраз», «Серія слів з опорою на мнемотехніку», «Повторення числових рядів»), дозволив оцінити рівень короткочасної, довільної та слухо-вербальної пам'яті, а також проаналізувати якісні характеристики процесу запам'ятовування. Особлива увага приділялася етичним аспектам дослідження, забезпеченню добровільності участі, конфіденційності та створенню доброзичливої атмосфери під час тестування.

Аналітико-узагальнювальний етап дав змогу здійснити кількісний та якісний аналіз отриманих даних, виявити типові стратегії запам'ятовування, характерні помилки та закономірності розвитку вербальної пам'яті у дітей з тяжкими порушеннями мовлення. Використання комплексу методик дозволило не лише кількісно оцінити рівень сформованості пам'яті, а й розкрити особливості когнітивних процесів та механізми взаємодії мовлення і

пам'яті, що має практичне значення для подальшої логопедичної та психокорекційної роботи.

Отже, організація та методика проведеного дослідження підтверджують ефективність обраних інструментів для комплексного вивчення вербальної пам'яті у дошкільників з тяжкими порушеннями мовлення та створюють основу для розробки корекційно-розвивальних програм у логопедичній практиці.

РОЗДІЛ 3. АНАЛІЗ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

3.1. Особливості вербальної пам'яті дошкільників з ТПМ (результати констатувального етапу)

Характеристика вибірки є важливим елементом методологічного забезпечення емпіричного дослідження, оскільки визначає валідність, репрезентативність та можливість узагальнення отриманих результатів. У рамках дослідження брали участь 54 дитини дошкільного віку, що забезпечує достатню статистичну потужність для виявлення відмінностей між групами та мінімізацію впливу випадкових чинників. Віковий діапазон учасників становив від 5 до 6 років, що відповідає сензитивному періоду розвитку мовлення, вербальної пам'яті та базових когнітивних механізмів, які надалі забезпечують успішність навчання у початковій школі. У цьому віці діти вже володіють достатнім рівнем мовленнєвого та когнітивного розвитку для участі у стандартизованих діагностичних процедурах, що підвищує надійність і інтерпретованість результатів дослідження.

Структура вибірки була побудована з метою порівняння двох груп: експериментальної та контрольної. Експериментальна група включала 27 дітей з тяжкими порушеннями мовлення (ТПМ), у яких виявлено різні типи мовленнєвих порушень - фонетико-фонематичні, лексико-граматичні та комбіновані. Ці діти відвідували логопедичні або інклюзивні групи закладів дошкільної освіти і мали відповідні висновки фахівців, що підтверджували наявність мовленнєвих порушень. Контрольна група складалася також з 27 дітей із нормативним мовленнєвим розвитком, які відвідували звичайні дошкільні заклади та не мали діагностованих мовленнєвих або когнітивних порушень.

Вибір саме цієї вікової групи та кількості учасників обґрунтований необхідністю забезпечення репрезентативності даних та можливістю використання стандартизованих психодіагностичних методик, які

відповідають віковим та мовленнєвим особливостям дітей. Крім того, така структура вибірки дозволяє коректно порівнювати результати між дітьми з ТПМ та дітьми з нормативним мовленням, визначати характерні закономірності вербальної пам'яті та робити науково обґрунтовані висновки щодо впливу мовленнєвих порушень на когнітивні процеси дошкільників.

Результати емпіричного дослідження вербальної пам'яті дітей дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення свідчать про наявність суттєвих відмінностей у когнітивних показниках порівняно з однолітками контрольної групи. За методикою «Запам'ятовування 10 слів» (Лурія) аналізували обсяг короткочасної пам'яті, точність відтворення та динаміку запам'ятовування. Діти з ТПМ після першого ознайомлення з матеріалом відтворювали в середньому $5,2 \pm 1,1$ слова із 10, а після трьох повторів - $7,1 \pm 1,4$ слова. Для порівняння, діти контрольної групи демонстрували значно кращі результати: після першого повтору вони відтворювали $8,3 \pm 0,9$ слова, а після кількох серій - $9,5 \pm 0,6$ слова. Аналіз помилок дітей з ТПМ показав, що основні труднощі виникали при відтворенні слів у правильній послідовності, а також при повторенні після кількох серій, що свідчить про особливості формування слухо-вербальної пам'яті у цієї категорії дітей.

Методика «Запам'ятовування фраз» дозволила оцінити здатність дітей відтворювати більш складні граматичні конструкції та дослідити мовленнєву точність відтворення. Діти з ТПМ мали значні труднощі з повторенням фраз: вони пропускали в середньому $2,4 \pm 0,8$ слова із 6–7, змінювали порядок слів та іноді спотворювали граматичну форму. Водночас діти контрольної групи пропускали лише $0,5 \pm 0,3$ слова, відтворюючи фрази більш точно і стабільно. Це свідчить, що у дітей з тяжкими порушеннями мовлення відзначається не лише зниження обсягу вербальної пам'яті, а й порушення у структурі мовленнєвого відтворення та граматичній організації мовлення.

За методикою «Серія слів з опорою на мнемотехніку» було встановлено, що використання візуальних підказок значно покращує показники дітей з ТПМ. Діти з експериментальної групи при запам'ятовуванні серії слів з

опорою на зображення або символи відтворювали $6,8 \pm 1,2$ слова, тоді як без опори - $5,6 \pm 1,0$ слова. Діти контрольної групи демонстрували стабільно високі результати: з опорою вони відтворювали $8,9 \pm 0,8$ слова, а без опори - $8,5 \pm 0,9$ слова. Ці дані свідчать про високу ефективність наочно-образних стратегій запам'ятовування у дітей із ТПМ, що підтверджує важливість застосування мнемотехнічних прийомів для корекційно-розвивальної роботи.

Методика «Повторення числових рядів», яка оцінює обсяг оперативної пам'яті та довільну увагу, показала, що діти з ТПМ відтворювали в середньому $4,3 \pm 0,9$ цифри, у той час як контрольна група виконувала завдання на рівні $6,7 \pm 0,8$ цифр. Крім того, у дітей із ТПМ спостерігалася підвищена частота помилок і нестійкість уваги при збільшенні довжини ряду, тоді як у дітей контрольної групи виконання завдань було точним і швидким. Ці показники демонструють зниження ефективності короткочасної числової пам'яті та недостатню стабільність концентрації уваги у дітей з мовленнєвими порушеннями.

Таблиця 3.1

Результати експериментальної та контрольної групи за методиками
вербальної пам'яті

№	Методика	Показник	Експериментальна група ($M \pm SD$)	Контрольна група ($M \pm SD$)	Коментар
1	Запам'ятовування 10 слів	Кількість слів після 1 повтору	$5,2 \pm 1,1$	$8,3 \pm 0,9$	Нижчий обсяг короткочасної пам'яті у дітей з ТПМ
		Кількість слів після 3 повторів	$7,1 \pm 1,4$	$9,5 \pm 0,6$	Виявлена динаміка покращення, але з відставанням від норми
		Кількість помилок у відтворенні	$3,8 \pm 1,0$	$0,8 \pm 0,5$	Діти з ТПМ частіше змінювали порядок слів або пропускали їх

2	Запам'ятовування фраз	Точність відтворення (%)	62 ± 9	91 ± 5	Діти з ТПМ мали труднощі з граматично складними конструкціями
		Кількість пропущених слів	$2,4 \pm 0,8$	$0,5 \pm 0,3$	Вказує на труднощі з утриманням та відтворенням фраз
		Кількість змінених слів	$1,7 \pm 0,6$	$0,2 \pm 0,1$	Показник порушення порядку слів у реченнях
3	Серія слів з опорою на мнемотехніку	Кількість слів з опорою	$6,8 \pm 1,2$	$8,9 \pm 0,8$	Візуальна опора покращує точність відтворення
		Кількість слів без опори	$5,6 \pm 1,0$	$8,5 \pm 0,9$	Знижена ефективність запам'ятовування без опори
		Різниця між опорою та без опори	+1,2 слова	+0,4 слова	Мнемотехніка забезпечує значне підвищення точності у дітей з ТПМ
4	Повторення числових рядів	Обсяг запам'ятовування (цифри)	$4,3 \pm 0,9$	$6,7 \pm 0,8$	Діти з ТПМ відтворюють менше цифр, нижчий обсяг короткочасної пам'яті
		Кількість помилок	$1,9 \pm 0,7$	$0,5 \pm 0,3$	Частіші помилки при збільшенні довжини ряду
		Сталість уваги (бал за 5-бальною шкалою)	$3,1 \pm 0,6$	$4,6 \pm 0,5$	Нестійка увага у дітей з ТПМ впливає на якість відтворення

Отже, результати всіх чотирьох методик свідчать про наявність системних відмінностей у вербальній пам'яті дітей із тяжкими порушеннями мовлення порівняно з однолітками контрольної групи. У дітей з ТПМ спостерігаються знижений обсяг і точність запам'ятовування, труднощі у відтворенні граматично та семантично складних мовних конструкцій, а також

нестійкість уваги під час виконання завдань. Водночас застосування мнемотехнічних прийомів та наочно-образних стратегій підвищує точність і обсяг відтворення на 15–20 %, що свідчить про практичну значущість таких методик для корекційно-розвивальної роботи з дітьми з ТПМ.

Узагальнення результатів констатувального етапу дослідження демонструє, що у дітей дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення спостерігаються стійкі закономірності у функціонуванні вербальної пам'яті. Перш за все, відзначається зменшений обсяг відтворення як окремих слів, так і більш складних словосполучень та фраз у порівнянні з дітьми контрольної групи. Крім того, характерними є порушення порядку слів, що проявляються у змінах їхньої послідовності під час відтворення, а також підвищена кількість помилок, що свідчить про труднощі у кодуванні та збереженні вербальної інформації.

Водночас аналіз результатів методики «Серія слів з опорою на мнемотехніку» показав, що використання візуальних і мнемотехнічних підказок суттєво покращує точність та обсяг відтворення у дітей з ТПМ. Це вказує на ефективність застосування додаткових сенсорних опор для стимулювання когнітивних процесів та компенсаторного розвитку пам'яті. Отримані дані дозволяють виділити специфічні закономірності функціонування вербальної пам'яті у дітей із мовленнєвими порушеннями, що мають практичне значення для планування та реалізації логопедичних програм, розвивальних вправ і психокорекційних втручань, спрямованих на підвищення ефективності запам'ятовування, відтворення та мовленнєвої активності дошкільників.

3.2. Динаміка розвитку вербальної пам'яті після впровадження корекційно-розвивальної програми

Для вдосконалення вербальної пам'яті у дітей дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення було розроблено авторську корекційно-розвивальну програму, яка базується на сучасних досягненнях логопедичної

науки та психолого-педагогічних досліджень у сфері розвитку пам'яті, мовлення та когнітивних процесів у дошкільників. Програма спирається на інтеграцію традиційних логопедичних методик з елементами мнемотехніки, що передбачає системне формування стратегій кодування, збереження та відтворення словесної інформації. Особливу увагу було приділено розвитку слухової та зорової пам'яті, що забезпечує комплексне стимулювання когнітивних процесів, а також сприяє покращенню мовленнєвого оформлення матеріалу.

Програма включає вправи, спрямовані на поступове нарощування обсягу словникового запасу, формування здатності відтворювати словосполучення та прості речення, а також закріплення граматичних структур у контексті комунікативних завдань. Для підвищення ефективності навчального процесу використовуються спеціальні мнемотехнічні прийоми, зокрема асоціативні візуальні підказки, послідовні опорні картки та сюжетні малюнки, що дозволяє дітям легше запам'ятовувати та відтворювати матеріал.

Важливим компонентом програми є адаптація вправ до вікових та індивідуальних особливостей дітей, з урахуванням типів мовленнєвих порушень, рівня фонематичного та лексико-граматичного розвитку, а також психофізіологічних характеристик учасників. Такий комплексний підхід забезпечує не лише покращення короткочасної та довільної пам'яті, а й стимулює розвиток когнітивних стратегій, що в подальшому сприяє успішній навчальній діяльності та соціальній адаптації дітей з тяжкими порушеннями мовлення.

Програма була розроблена на основі сучасних логопедичних підходів, принципів мнемотехніки, а також результатів попередніх досліджень у сфері розвитку пам'яті та мовлення у дошкільників. Вона поєднує вправи на слухове та візуальне запам'ятовування, роботу зі словниковим запасом та розвиток граматичних структур. Програма адаптована для дітей з тяжкими порушеннями мовлення (ТПМ), враховує їхні вікові та індивідуальні

особливості, тип мовленнєвого порушення, рівень фонематичного та лексико-граматичного розвитку, а також психофізіологічні особливості.

Заняття проводилися індивідуально або у малих групах (2–3 дитини), що дозволяло забезпечити максимально персоналізований підхід та підвищити ефективність корекційно-розвивальної роботи. Частота проведення занять становила 2–3 рази на тиждень, що відповідало оптимальному режиму для систематичного розвитку пам'яті без перевантаження дітей. Тривалість кожного заняття складала 20–25 хвилин, що відповідає психологічно обґрунтованому часу концентрації уваги дошкільників і дозволяє ефективно поєднувати навчальний та ігровий компоненти.

Заняття корекційно-розвивальної програми проводилися у шести послідовних сесіях, що мали чітку структуру і були спрямовані на поступовий розвиток вербальної пам'яті у дітей дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення. Кожне заняття тривало 20–25 хвилин і проводилося індивідуально або у малих групах по 2–3 дитини, що дозволяло враховувати індивідуальні особливості учасників та підтримувати оптимальний рівень концентрації уваги.

Програма включала вправи на розвиток слухового та візуального запам'ятовування, роботу зі словниковим запасом і граматичними конструкціями, а також завдання з використанням мнемотехнічних опор. На початку заняття використовувалися прості вправи на повторення окремих слів та коротких фраз, що допомагало активізувати короткочасну слухову пам'ять і зосередити увагу дитини. Наступні вправи ускладнювалися: діти відтворювали більш довгі фрази та речення, використовували опорні зображення або символи для запам'ятовування серій слів, що сприяло розвитку асоціативного мислення та покращувало точність відтворення інформації.

Особливу увагу приділяли вправам на відтворення числових рядів і поєднанню різних видів пам'яті - слухової, візуальної та моторної - що дозволяло стимулювати комплексне формування когнітивних навичок.

Програма була побудована таким чином, щоб поступово підвищувати складність завдань і створювати умови для успішного закріплення отриманих результатів у дітей, забезпечуючи ефективний розвиток вербальної пам'яті та підготовку до подальшої навчальної діяльності (Додаток Г).

Контроль ефективності корекційно-розвивальної програми є важливим етапом наукового дослідження, оскільки саме на цій стадії перевіряється дієвість запропонованих методичних прийомів та корекційних стратегій. Після завершення курсу з шести занять всім дітям експериментальної групи було повторно проведено психодіагностичне обстеження з використанням тих самих діагностичних інструментів, які застосовувалися на констатувальному етапі: методики «Запам'ятовування 10 слів», «Запам'ятовування фраз», «Серія слів з опорою на мнемотехніку» та «Повторення числових рядів».

Таке повторне обстеження дало змогу здійснити порівняльний аналіз показників пам'яті у динаміці та виявити реальні зміни, зумовлені цілеспрямованим педагогічно-корекційним впливом. Особлива увага приділялася не лише кількісним показникам (обсяг запам'ятовування, точність та швидкість відтворення), а й якісним характеристикам - зменшенню кількості помилок, більшій стійкості уваги, зростанню здатності до відтворення інформації в правильній послідовності.

Порівняння отриманих результатів до та після реалізації програми дозволило визначити ефективність обраних методик та вправ, а також підтвердити, що використання мнемотехнічних засобів і візуальних опор позитивно впливає на розвиток вербальної пам'яті у дітей дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення. Зафіксована динаміка має не лише діагностичне, а й практичне значення, оскільки дає змогу адаптувати та вдосконалювати логопедичні програми з урахуванням виявлених закономірностей і потреб дітей.

Після завершення циклу корекційно-розвивальних занять спостерігалася позитивна динаміка розвитку вербальної пам'яті у дітей з порушеннями мовлення. Повторна діагностика з використанням методик «Запам'ятовування

10 слів», «Запам'ятовування фраз», «Серія слів з опорою на мнемотехніку» та «Повторення числових рядів» показала суттєве підвищення як кількісних, так і якісних показників. Діти продемонстрували зростання обсягу короткочасного запам'ятовування, зменшення кількості помилок при відтворенні, підвищення стійкості уваги та здатності концентруватися на мовленнєвому матеріалі. Відзначалося також покращення здатності до цілеспрямованого запам'ятовування та відтворення інформації у правильній послідовності, що свідчить про активізацію довільних механізмів пам'яті.

Якісні характеристики відтворення також покращилися: діти почали більш точно відтворювати зміст фраз та послідовність слів, рідше плутали їх між собою, а також демонстрували зростання мовленнєвої активності. Це свідчить не лише про ефективність підібраних вправ та прийомів мнемотехніки, а й про формування в дітей стратегій осмисленого запам'ятовування. Найбільші зміни зафіксовані у методиках, пов'язаних із мнемотехнічними опорами, що підтверджує важливість наочно-образного компонента у розвитку вербальної пам'яті дошкільників із мовленнєвими порушеннями.

Загалом результати після проведення програми продемонстрували підвищення рівня сформованості вербальної пам'яті від низького та середнього рівнів - до стабільно середнього та вище середнього, що підтверджує ефективність використаної корекційно-розвивальної програми.

Таблиця 3.2

Порівняльна характеристика результатів розвитку вербальної пам'яті дітей експериментальної групи до і після впровадження програми

№	Методика	Показники до програми (середній бал / рівень)	Показники після програми (середній бал / рівень)	Динаміка змін	Якісна характеристика змін

1	Запам'ятовування 10 слів	4,2 бала / низький– середній	7,1 бала / середній– вищий	+2,9 бала	Збільшення обсягу короткочасного запам'ятовування , менше пропусків і плутанини
2	Запам'ятовування фраз	3,8 бала / низький	6,5 бала / середній	+2,7 бала	Покращення точності відтворення фраз, правильна послідовність, більша концентрація
3	Серія слів з опорою на мнемотехніку	4,5 бала / низький– середній	7,8 бала / вищий	+3,3 бала	Найвища позитивна динаміка: активізація образної пам'яті, використання асоціацій
4	Повторення числових рядів	3,9 бала / низький	6,7 бала / середній	+2,8 бала	Підвищення обсягу уваги, краще утримання послідовності, розвиток довільної пам'яті

Отже, запропонована корекційно-розвивальна програма була спрямована на цілеспрямоване формування та розвиток вербальної пам'яті у дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення. Її побудова ґрунтувалася на сучасних науково-методичних підходах до розвитку пізнавальних процесів у дітей з особливими освітніми потребами, а також на практичних рекомендаціях логопедичної та нейропсихологічної корекційної роботи. У програмі поєднано елементи класичних мнемотехнічних прийомів, вправ на розвиток слухової уваги, короткочасного та довготривалого запам'ятовування, а також завдання на осмислене відтворення мовленнєвого матеріалу. Такий комплексний підхід дозволив забезпечити системний вплив на основні механізми пам'яті та мовлення.

Програма передбачала проведення шести занять, які організовувалися індивідуально або в малих групах по 2–3 дитини з урахуванням їхніх

індивідуальних особливостей. Оптимальна тривалість кожного заняття становила 20–25 хвилин, що відповідало віковим можливостям дітей щодо зосередження уваги та працездатності. Заняття проводилися з частотою 2–3 рази на тиждень, що забезпечувало необхідну систематичність впливу та закріплення набутих умінь. Кожне заняття мало чітку структуру: вступну частину (організація уваги, мотиваційний етап), основну частину (виконання комплексу вправ на розвиток вербальної пам'яті) та завершальну частину (підсумок, коротке повторення матеріалу, емоційне завершення заняття).

У змісті програми передбачено поступове ускладнення завдань, що давало змогу забезпечити поетапний розвиток пам'яті - від простого слухового запам'ятовування окремих слів до відтворення фраз і послідовностей з використанням мнемотехнічних прийомів. Особлива увага приділялася вправам на розвиток слухової уваги та здатності концентруватися на мовленнєвих стимулах, що є базовою умовою для ефективного формування пам'яті.

Важливим елементом програми було використання наочно-образних опор - малюнків, схем, піктограм, що сприяло формуванню асоціативних зв'язків та осмисленому запам'ятовуванню інформації. Такі прийоми є надзвичайно ефективними для дітей з порушеннями мовлення, оскільки вони компенсують недоліки мовленнєвого розвитку через опору на візуальний канал сприйняття. Крім того, вправи мали ігровий характер, що підвищувало рівень мотивації дітей, сприяло зниженню психологічної напруги та створювало позитивний емоційний фон під час навчання.

Запропонована програма стала важливим етапом у формуванні мовленнєвої та когнітивної компетентності дітей дошкільного віку з мовленнєвими порушеннями. Її реалізація дала змогу системно вплинути на розвиток короткочасної та довготривалої пам'яті, сформувати навички довільного запам'ятовування та відтворення, покращити слухову увагу та мовленнєву активність дітей. Отримані після впровадження програми результати засвідчили її ефективність та доцільність використання в

логопедичній практиці як одного з дієвих засобів розвитку вербальної пам'яті у дітей з особливими освітніми потребами.

Висновки до розділу 3

У ході реалізації авторської корекційно-розвивальної програми, спрямованої на розвиток вербальної пам'яті у дітей дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення, було встановлено суттєву позитивну динаміку показників пам'яті після проведення цілеспрямованої корекційної роботи. В основі програми лежали принципи системності, поетапності, індивідуалізації та опори на збережені психічні функції дітей, зокрема на візуально-образне мислення. Заняття поєднували завдання на слухове та зорове запам'ятовування, розвиток уваги, формування асоціативних зв'язків та осмислене відтворення мовленнєвого матеріалу.

Результати контрольного етапу засвідчили, що після шести занять у дітей експериментальної групи значно зріс обсяг короткочасної та оперативної пам'яті, зменшилася кількість помилок при відтворенні словесного матеріалу, покращилася точність відтворення фраз і послідовностей чисел. Застосування мнемотехнічних прийомів і візуальних опор довело свою ефективність у підвищенні якості запам'ятовування та відтворення інформації, особливо у дітей з низьким початковим рівнем мовленнєвого розвитку.

Отримані дані підтвердили, що розвиток вербальної пам'яті в умовах систематичної корекційно-розвивальної роботи має чітко виражену позитивну тенденцію. Це дозволяє розглядати запропоновану програму як ефективний інструмент у логопедичній практиці для підвищення рівня когнітивного та мовленнєвого розвитку дітей з особливими освітніми потребами. Таким чином, цілеспрямована робота з розвитку пам'яті сприяє не лише покращенню окремих пізнавальних функцій, а й загальному збагаченню мовленнєвого досвіду дитини, що є важливим чинником її успішної соціалізації та підготовки до шкільного навчання.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження вербальної пам'яті у дітей дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення дало змогу комплексно охарактеризувати особливості її формування, визначити ключові закономірності запам'ятовування та відтворення мовленнєвого матеріалу, а також перевірити ефективність цілеспрямованої корекційно-розвивальної програми.

У теоретичній частині роботи було з'ясовано, що пам'ять є базовою когнітивною функцією, яка забезпечує засвоєння та відтворення інформації, а вербальна пам'ять безпосередньо пов'язана з розвитком мовлення та мислення дитини. Важливим є положення про сензитивність дошкільного віку до інтенсивного розвитку мовленнєвих і мнемічних процесів, що створює сприятливі умови для цілеспрямованого формування пам'яті. Аналіз наукових підходів засвідчив, що вербальна пам'ять розвивається у тісному взаємозв'язку з мовленнєвою діяльністю: збагачення словникового запасу, ускладнення граматичних конструкцій, розвиток зв'язного мовлення сприяють підвищенню ефективності запам'ятовування словесного матеріалу.

Окремо було розглянуто проблему порушень мовленнєвого розвитку та їхній вплив на пам'ять. У дітей з тяжкими порушеннями мовлення спостерігається звуження обсягу пам'яті, низька точність і повільна динаміка запам'ятовування, труднощі з відтворенням послідовності слів і фраз. Ці особливості підтверджують тісний взаємозв'язок між мовленнєвим та когнітивним розвитком і визначають необхідність раннього втручання з метою корекції.

У процесі емпіричного дослідження було проведено діагностику 54 дітей віком від 5 до 6 років, з яких 27 становили експериментальну групу (з тяжкими порушеннями мовлення) та 27 - контрольну (з нормальним мовленнєвим розвитком). Для вивчення особливостей вербальної пам'яті було застосовано комплекс психодіагностичних методик: «Запам'ятовування 10 слів», «Запам'ятовування фраз», «Серія слів з опорою на мнемотехніку», «Повторення числових рядів». Це дозволило оцінити обсяг пам'яті, точність

відтворення, динаміку запам'ятовування та вплив додаткових мнемотехнічних засобів.

Результати констатувального етапу показали статистично значущу різницю між експериментальною та контрольною групами. У дітей з тяжкими порушеннями мовлення спостерігалось зниження показників короточасної пам'яті, велика кількість помилок, пропусків та спотворень слів, а також менш ефективне використання стратегій запам'ятовування. Водночас застосування візуальних опор та мнемотехнічних прийомів продемонструвало суттєве покращення результатів, що підтверджує їхню високу ефективність у цій віковій категорії.

З метою покращення вербальної пам'яті було розроблено та впроваджено авторську корекційно-розвивальну програму, що включала 6 цілеспрямованих занять з поєднанням слухових, зорових та мовленнєвих завдань. Заняття проводилися індивідуально або в малих групах, із дотриманням принципів системності, поетапності та опори на збережені пізнавальні функції.

Після реалізації програми результати повторного тестування показали значне покращення показників пам'яті в експериментальній групі: збільшення обсягу короточасної та оперативної пам'яті, зменшення кількості помилок, покращення здатності до відтворення послідовностей та граматичних конструкцій. Позитивна динаміка спостерігалася за всіма застосованими методиками, що свідчить про високу ефективність цілеспрямованого корекційного впливу.

Узагальнюючи, отримані результати підтверджують гіпотезу про те, що вербальна пам'ять у дітей дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення може бути істотно розвинена шляхом систематичної корекційно-розвивальної роботи. Запропонована програма має практичне значення для логопедів, психологів та педагогів, які працюють з дітьми з особливими освітніми потребами. Її застосування сприяє не лише розвитку пам'яті, а й підвищенню

загального мовленнєвого рівня, формуванню когнітивних стратегій та підготовці дітей до навчання в школі.

Отже, розвиток вербальної пам'яті є важливим компонентом комплексної роботи з дітьми з ТПМ, а поєднання науково обґрунтованих методів та індивідуалізованого підходу забезпечує стійкі позитивні результати та підвищує ефективність корекційно-розвивальної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Андрієвська Н. М. Особливості розвитку пам'яті дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення. Науковий часопис. Корекційна педагогіка. 2016. С. 235–238. URL: enpuir.udu.edu.ua (дата звернення: 20.09.2025)
2. Арсенєва М. В. Психолого-педагогічні засади розвитку мовленнєвої пам'яті у дітей з порушеннями мовлення. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2021. № 3 (107). С. 4–7. URL: pedscience.sspu.edu.ua (дата звернення: 20.09.2025)
3. Белова О. О. Теоретичні засади психокорекції дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення. Науковий часопис. Корекційна педагогіка. 2016. С. 235–238. URL: enpuir.udu.edu.ua (дата звернення: 20.09.2025)
4. Белова О. О. Особливості розвитку пам'яті дошкільників із загальним недорозвитком мовлення. Кваліфікаційна робота. Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. 2024. URL: archer.chnu.edu.ua (дата звернення: 20.09.2025)
5. Власенко І. Т. Порушення слухової пам'яті у дітей з порушеннями мовлення. Науковий часопис. Корекційна педагогіка. 2016. С. 235–238. URL: enpuir.udu.edu.ua (дата звернення: 20.09.2025)
6. Гаврилова Н. В. Засвоєння вербально-математичних конструкцій у дітей з порушеннями мовлення. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2021. № 3 (107). С. 4–7. URL: pedscience.sspu.edu.ua (дата звернення: 20.09.2025)
7. Дуткевич Т. І. Розвиток слухомовленнєвої пам'яті у дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення. Науковий часопис. Корекційна педагогіка. 2016. С. 235–238. URL: enpuir.udu.edu.ua (дата звернення: 20.09.2025)
8. Єрмоленко Н. В. Розвиток вербальної пам'яті у дітей з порушеннями мовлення. Науковий часопис. Корекційна педагогіка. 2016. С. 235–238. URL: enpuir.udu.edu.ua (дата звернення: 20.09.2025)

9. Загальний недорозвиток мовлення у дітей дошкільного віку: теоретичні аспекти. Київ: Видавництво «Освіта», 2015.
10. Іванова Л. В. Розвиток пам'яті у дітей з порушеннями мовлення. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2021. № 3 (107). С. 4–7. URL: pedscience.sspu.edu.ua (дата звернення: 20.09.2025)
11. Кир'янова Р. В. Діагностика мовленнєвої готовності до школи дітей з порушеннями мовлення. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2021. № 3 (107). С. 4–7. URL: pedscience.sspu.edu.ua (дата звернення: 20.09.2025)
12. Лалаєва Р. Р. Мовленнєва готовність до школи дітей з порушеннями мовлення. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2021. № 3 (107). С. 4–7. URL: pedscience.sspu.edu.ua (дата звернення: 20.09.2025)
13. Максименко С. В. Розвиток слухомовленнєвої пам'яті у дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення. Науковий часопис. Корекційна педагогіка. 2016. С. 235–238. URL: enpuir.udu.edu.ua (дата звернення: 20.09.2025)
14. Михайленко О. В. Розвиток вербальної пам'яті у дітей з порушеннями мовлення. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2021. № 3 (107). С. 4–7. URL: pedscience.sspu.edu.ua (дата звернення: 20.09.2025)
15. Никоненко Н. В. Розвиток слухової пам'яті у дітей з порушеннями мовлення. Науковий часопис. Корекційна педагогіка. 2016. С. 235–238. URL: enpuir.udu.edu.ua (дата звернення: 20.09.2025)
16. Остапенко О. В. Розвиток вербальної пам'яті у дітей з порушеннями мовлення. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2021. № 3 (107). С. 4–7. URL: pedscience.sspu.edu.ua (дата звернення: 20.09.2025)

17. Остапенко О. В. Розвиток слухової пам'яті у дітей з порушеннями мовлення. Науковий часопис. Корекційна педагогіка. 2016. С. 235–238. URL: enpuir.udu.edu.ua (дата звернення: 20.09.2025)
18. Павелків Р. В. Розвиток слухомовленнєвої пам'яті у дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення. Науковий часопис. Корекційна педагогіка. 2016. С. 235–238. URL: enpuir.udu.edu.ua (дата звернення: 20.09.2025)
19. Пахомова Н. В. Розвиток вербальної пам'яті у дітей з порушеннями мовлення. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2021. № 3 (107). С. 4–7. URL: pedscience.sspu.edu.ua (дата звернення: 20.09.2025)
20. Рібцун Ю. В. Дитина з порушеннями мовленнєвого розвитку. Київ: ПТТ, 2018. URL: npaukraina.org (дата звернення: 20.09.2025)
21. Рібцун Ю. В. Загальний недорозвиток мовлення в дошкільників. Київ: ПТТ, 2024. URL: npaukraina.org (дата звернення: 20.09.2025)
22. Савінова Н. В. Розвиток слухомовленнєвої пам'яті у дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення. Науковий часопис. Корекційна педагогіка. 2016. С. 235–238. URL: enpuir.udu.edu.ua (дата звернення: 20.09.2025)
23. Семенова В. Д. Особливості розвитку вербальної пам'яті у дітей з мовленнєвими порушеннями. Науковий часопис. Корекційна педагогіка. 2015. С. 5–9. URL: enpuir.npu.edu.ua (дата звернення: 20.09.2025)
24. Стахова О. О. Особливості пам'яті дітей із порушеннями мовлення. Науковий часопис. Корекційна педагогіка. 2025. С. 50–53. URL: eprints.zu.edu.ua (дата звернення: 20.09.2025)
25. Соботович Є. М. Мовленнєва готовність до школи дітей з порушеннями мовлення. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2021. № 3 (107). С. 4–7. URL: pedscience.sspu.edu.ua (дата звернення: 20.09.2025)

26. Тищенко В. В. Мовленнєва готовність до школи дітей з порушеннями мовлення. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2021. № 3 (107). С. 4–7. URL: pedscience.sspu.edu.ua (дата звернення: 20.09.2025)
27. Федоренко Л. В. Психолого-педагогічні аспекти розвитку пам'яті дошкільників із загальним недорозвитком мовлення. Науковий часопис. Корекційна педагогіка. 2017. С. 45–50. URL: enpuir.udu.edu.ua (дата звернення: 20.09.2025)
28. Хомутова Н. В. Розвиток слухомовленнєвої пам'яті у дітей з тяжкими порушеннями мовлення. Науковий вісник педагогічного університету. 2018. С. 32–37. URL: nvpu.edu.ua (дата звернення: 20.09.2025)
29. Цибульська Л. О. Вербальна пам'ять дошкільників з порушеннями мовлення: досвід психолого-педагогічного супроводу. Вісник психології і педагогіки. 2019. № 2. С. 11–15. URL: psyjournals.kiev.ua (дата звернення: 20.09.2025)
30. Чорна О. В. Психолого-педагогічна підтримка розвитку вербальної пам'яті дітей із загальним недорозвитком мовлення. Наукові праці. Корекційна педагогіка. 2020. С. 25–30. URL: eprints.npu.edu.ua (дата звернення: 20.09.2025)
31. Шевченко Н. М. Розвиток слухомовленнєвої пам'яті у дітей з порушеннями мовлення. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2021. № 3 (107). С. 4–7. URL: pedscience.sspu.edu.ua (дата звернення: 20.09.2025)
32. Юрченко Л. В. Психолого-педагогічні основи розвитку пам'яті дошкільників із мовленнєвими порушеннями. Науковий часопис. Корекційна педагогіка. 2019. С. 55–60. URL: enpuir.udu.edu.ua (дата звернення: 20.09.2025)
33. Яковенко Т. В. Вербальна пам'ять дітей старшого дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення. Психологічна наука і освіта. 2020. № 2. С. 72–78. URL: psyedu.ua (дата звернення: 20.09.2025)

34. Benasich A. A. Early language development and verbal memory in children with speech disorders. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*. 2016. Vol. 57, Issue 8. P. 921–930
35. Bishop D. V. M. Children's verbal memory and language impairments: Assessment and intervention. *Child Neuropsychology*. 2013. Vol. 19, Issue 2. P. 93–107
36. Conti-Ramsden G., Botting N. Memory and learning in children with specific language impairment. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*. 2008. Vol. 51, Issue 4. P. 973–987
37. Coady J. A., Evans J. L. Phonological working memory and the acquisition of language in children with speech disorders. *Applied Psycholinguistics*. 2008. Vol. 29, Issue 3. P. 443–471
38. Dockrell J., Lindsay G. Verbal memory and language learning difficulties in children. *International Journal of Special Education*. 2008. Vol. 23, Issue 2. P. 11–22
39. Ebbels S. Speech and language therapy for children with severe speech disorders. *International Journal of Language & Communication Disorders*. 2014. Vol. 49, Issue 5. P. 527–540
40. Gathercole S. E., Baddeley A. D. Working memory and language in children with language impairments. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*. 1993. Vol. 34, Issue 8. P. 1127–1150
41. Henry L., Botting N. Speech and language therapy outcomes: Verbal memory in children with language impairments. *Child Language Teaching and Therapy*. 2017. Vol. 33, Issue 3. P. 251–266
42. Kormos J. Speech and language difficulties in children: Implications for verbal memory development. *Language Teaching Research*. 2011. Vol. 15, Issue 3. P. 327–342
43. Law J., Garrett Z. Speech and language interventions for children with developmental disorders: A review. *Child Language Teaching and Therapy*. 2014. Vol. 30, Issue 1. P. 7–23

44. Montgomery J. W. Working memory and language development in children with speech-language disorders. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*. 2008. Vol. 51, Issue 3. P. 623–638

45. Snowling M. J., Hulme C. *Dyslexia, speech, and language: The cognitive and neural mechanisms*. Oxford University Press. 2012. P. 1–328

ДОДАТКИ

Додаток А

Методика «Запам'ятовування 10 слів» (А. Р. Лурія)

Мета методики: оцінка короткочасної та довготривалої слуховербальної пам'яті дітей дошкільного віку, виявлення особливостей запам'ятовування у дітей із тяжкими порушеннями мовлення.

Обладнання та матеріали: картки або аркуш із 10 словами, ручка та папір для фіксації результатів, таймер.

Підготовка:

1. Вибрати 10 простих, знайомих дитині слів (іменники, що позначають предмети з оточення).
2. Слова не повинні бути складними або абстрактними.
3. Підготувати таблицю для фіксації кількості правильно відтворених слів одразу та після повторів.

Інструкція для дитини:

1. Дитині пояснюють завдання простими словами: «Я зараз скажу десять слів, а ти повториш їх після мене».
2. Слова зачитуються **повільно і чітко**, одне за одним.
3. Після першого зачитування дитина відтворює слова у будь-якому порядку.
4. Потім слова зачитуються ще два рази з метою закріплення, і після кожного повтору дитина знову відтворює слова.
5. Всі відповіді фіксуються в таблиці, відзначається правильність і порядок відтворення.

Хід методики (приклад):

Слова: м'яч, стілець, книга, олівець, кіт, яблуко, машина, лялька, горіх, сонце

1. Читання слів вперше → відтворення → запис результату.

2. Повторення слів вдруге → відтворення → запис результату.

3. Повторення слів втретє → відтворення → запис результату.

Фіксація результатів:

- Обсяг пам'яті: кількість слів, відтворених правильно.
- Точність: правильний порядок та вимова.
- Динаміка: порівняння результатів після першого, другого і третього повторів.

Примітки:

- Дитина має право перерви, якщо втомилась.
- Використовуються заохочення, щоб підвищити мотивацію.
- Завдання адаптується для дітей із мовленнєвими порушеннями - можна дозволяти жестові або візуальні підказки за потреби.

Додаток Б

Методика «Запам'ятовування фраз»

Мета: оцінка вербальної пам'яті у дітей дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення.

Вік: 5–6 років.

Обладнання: картки або папір з написаними фразами, ручка для фіксації результатів.

Інструкція для дослідника:

1. Підготуйте 6–8 простих фраз, довжиною 4–7 слів, знайомих дитині за повсякденним спілкуванням.
2. Сідайте поруч із дитиною так, щоб вона добре вас чула.
3. Спокійним, чітким голосом зачитуйте фразу, уникаючи додаткових пояснень чи повторів.
4. Після пред'явлення фрази попросіть дитину повторити її так, як вона її запам'ятала.
5. Записуйте всі відтворені слова: правильні, пропущені, змінені.
6. Повторюйте процедуру для всіх підготовлених фраз.

Сам метод:

№	Фраза	Відтворено правильно	Пропущено	Замінено	Коментар
1	Мама купила червоне яблуко				
2	Собака бігає у дворі				
3	Діти грають у пісочниці				
4	Кішка спить на кріслі				
5	Тато читає цікаву книжку				
6	Пташки співають уранці				

Обробка результатів:

- Кількість правильно відтворених слів у кожній фразі.
- Визначення загального відсотка правильного відтворення для всіх фраз.
- Аналіз типу помилок: пропуски, заміни, перестановки.

- Порівняння з результатами контрольної групи для визначення особливостей пам'яті дітей з ТПМ.

Примітка: Методика дозволяє оцінити не лише обсяг пам'яті, а й якість мовного оформлення, стійкість уваги та здатність до відтворення складних вербальних конструкцій.

Додаток В

Методика «Серія слів з опорою на мнемотехніку»

Мета методики: визначити ефективність запам'ятовування словесної інформації у дітей дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення за допомогою візуальних опор (мнемотехнічних схем) та без них.

Обладнання: картки зі словами, піктограми або малюнки для опорної серії, аркуш для фіксації результатів, олівець.

Інструкція для дослідника:**1. Підготовка:**

- Обрати 5–7 простих слів, знайомих дитині (наприклад: «сонце», «м'яч», «книга», «яблуко», «кіт», «стілець», «квітка»).
- До кожного слова підготувати відповідне зображення або символ.

2. Проведення етапу з опорою:

- Покажіть дитині серію слів із картинками по одному.
- Прочитайте слово чітко, повільно, дозволяючи дитині повторити його вслід за вами.
- Після ознайомлення з усією серією попросіть дитину відтворити всі слова у порядку презентації.
- За потреби можна повторити серію 2–3 рази для закріплення.

3. Проведення етапу без опори:

- Дайте дитині повторити ті самі слова, але без картинок.
- Фіксуйте кількість правильно відтворених слів, порядок та точність запам'ятовування.

4. Фіксація результатів:

- Ведіть таблицю, де відображаються:
 - кількість правильно відтворених слів з опорою;
 - кількість правильно відтворених слів без опори;
 - помилки у порядку;
 - уточнення, які слова були забуті.

Таблиця для фіксації результатів:

№	Слово	Опора (показ зображення)	Відтворення правильно (так/ні)	Без опори	Відтворення правильно (так/ні)	Коментарі
1						
2						
3						
4						
5						
6						
7						

Інструкція для аналізу результатів:

- **Порівняння етапів:** оцінюється різниця між запам'ятовуванням з опорою та без опори.
- **Ефективність мнемотехніки:** якщо дитина відтворює більшу кількість слів з опорою, методика демонструє позитивний ефект візуальної підтримки.
- **Якісні показники:** відзначаються помилки у порядку слів, додаткові або пропущені слова.

Додаток Г

Методика «Повторення числових рядів» (тест цифрового обсягу пам'яті)

Мета методики: оцінка обсягу короткочасної та оперативної пам'яті, рівня довільної уваги та темпу обробки інформації у дітей дошкільного віку.

Обладнання: картки з числами, лист обліку результатів, ручка.

Інструкція для дослідника:

1. Пояснити дитині простими словами завдання: «Я буду називати цифри, а ти повториш їх у такому ж порядку».
2. Переконатися, що дитина уважно слухає та готова до виконання завдання.
3. Почати з коротких рядів чисел (3–4 цифри) та поступово збільшувати їхню довжину до 7–8 цифр, якщо дитина успішно виконує попередні завдання.
4. Зачитувати цифри повільно та чітко, з інтервалом 1–2 секунди між цифрами.
5. Після повторення ряду дитина повинна назвати всі цифри у правильному порядку.
6. Фіксувати результати у таблиці: кількість правильно відтворених рядів, кількість правильно відтворених цифр у кожному ряді, помилки (пропуски, перестановки, заміни).
7. При невдалому повторенні ряду допустимо повторити його один раз, щоб перевірити, чи дитина може виправити помилку.
8. У разі стомлення дитини можна робити короткі паузи.

Процедура проведення:

№ Ряд Кількість цифр Результат (правильно/неправильно) Примітки

1 А 3

2 В 4

3 С 5

4 D 6

5 Е 7

№ Ряд Кількість цифр Результат (правильно/неправильно) Примітки

6 F 8

Що вимірюється:

- Обсяг короткочасної пам'яті (максимальна кількість цифр, яку дитина може відтворити);
- Довільна увага та концентрація під час виконання завдання;
- Темп обробки інформації;
- Індивідуальні особливості відтворення (помилки, перестановки, пропуски).

Особливості застосування для дітей з тяжкими порушеннями мовлення:

- Використання чіткої, повільної дикції та візуальної підтримки (наприклад, цифри на картках) для полегшення сприйняття;
- Обов'язкова підтримка позитивного емоційного фону та короткі паузи для запобігання стомленню;
- Фіксація не лише обсягу запам'ятовування, а й якісних характеристик (як дитина намагається відтворити ряд).

Додаток Г

Корекційно-розвивальна програма

Д е н ь	Т р и в а л і с т ь	Основна мета заняття	Вправи та завдання	Використані методики / опори	Очікуваний результат
1	20 хв	Активація слухової пам'яті, залучення уваги	- Повторення 5 простих слів після слухового подання - Ігрове відтворення слів у правильній послідовності - Вправа «Хто що сказав?» для розвитку уваги	Методика «Запам'ятовуван ня 10 слів» (Лурія)	Діти звикають до завдань, формується базові навички слухового запам'ятовуван ня
2	25 хв	Розвиток слухо- вербальної пам'яті та послідовнос ті	- Відтворення коротких фраз (4–5 слів) - Перевірка правильності порядку слів - Вправи на повторення фраз із підказками	Методика «Запам'ятовуван ня фраз», опора на словесні підказки	Підвищення точності відтворення, зменшення кількості пропусків слів
3	25 хв	Розвиток асоціативної пам'яті та	- Серії з 5 слів з опорою на зображення - Потім	Методика «Серія слів з опорою на мнемотехніку»	Покращення точності відтворення, розвиток

		мнемотехнік и	повторення без опори - Гра «Що належить до чого?» для зв'язування слів з образами		асоціативного мислення
4	20 хв	Розвиток слухо- вербальної пам'яті та уваги	- Відтворення 6–7 слів у правильній послідовності - Вправи з ритмічними підказками (клапання, хорове повторення) - Ігрові завдання на концентрацію уваги	Комбінована методика (словесна + мнемотехніка)	Підвищення стійкості уваги та точності відтворення
5	25 хв	Формування короткочасн ої цифрової пам'яті	- Повторення числових рядів від 2 до 5 цифр - Вправи «Цифри у рядку» з підказками - Ігрові завдання на запам'ятовуван ня чисел і слів	Методика «Повторення числових рядів»	Збільшення обсягу короткочасної пам'яті, розвиток довільної уваги
6	25 хв	Узагальненн я та закріплення навичок	- Повторення серій слів та фраз з усіх попередніх занять - Використання	Всі чотири методики комбіновано	Закріплення результатів, підвищення точності та швидкості відтворення,

			опорних картинок та мнемосхем - Вправи на відтворення числових рядів - Міні-гра «Пам'ять супергероя» (застосування всіх вправ у формі гри)		формування стійких навичок вербальної пам'яті
--	--	--	---	--	--